

88-3

L 240

M. BUKŠS
cand. phil.

MONSIŅJORS NIKODEMS
RANCĀNS

Kulturvēsturiska monografija

B-bas „Latgališu studentu fonds“ izdavums

1

9

3

9

W. BUCKS

WILSON'S
RAYONS

L 88-3
L 240

dubl.
L
37

M. BUKŠS
cānd. phil.

Motto:

Sadagdams pats, deve gaismu cilim

MONSINJORS NIKODEMS
RANCĀNS

Kulturvēsturiska monografija
(Gūdolgōta)

B-bas „Latgališu studentu fonds“ izdavums

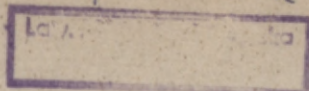
1

9

3

9

~~Sf-53494~~ ✓

Grāmatu un nošu spiestuve
„DARBS un ZINĀTNE“
Rēzeknē, Atbrivošanas al. 29

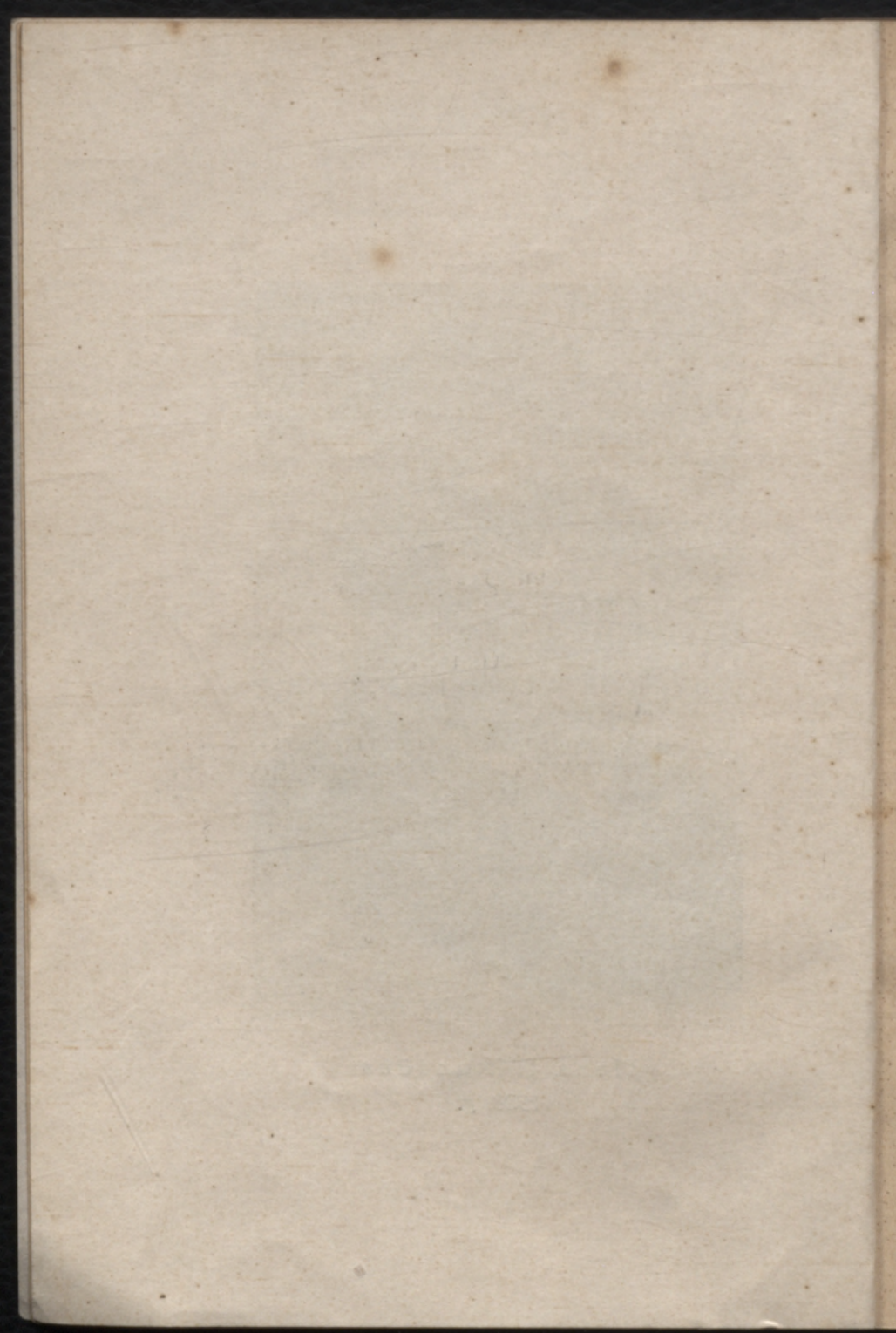
LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

90-28653

0308037457

Mons. N. Rancāns
1928. g.

IZDEVĒJA PRIKŠVĒRDS.

B-ba «Latgališu studentu fonds», gūdynojūt sova 1933. g. 21. jūlijā myrušō bīdra, lelō tautas un jaunōtnes audzynōtōja un mūdynōtōja, izcylō sabīdriskō darbinika, pyrmō Latgolas kulturas dryvas calmlauža mons. Nikodema Rancāna pīmiņu, beja izsludynōjuse premiju Latgolas studentim par lobōkū monografiju, veļteitu nūmirēja kulturali-sabīdriskai un pedagogiskai darbeibai.

Sacenseibas nūteikumūs paradzātājā laikā monografiju «**Monsinjors Nikodems Rancāns,**» ar motto: «**Sadagdams pats, deve gaismu citim,**» b-bai īsnēdze stud. phil., tagad cand. phil. **M. Bukšs.**

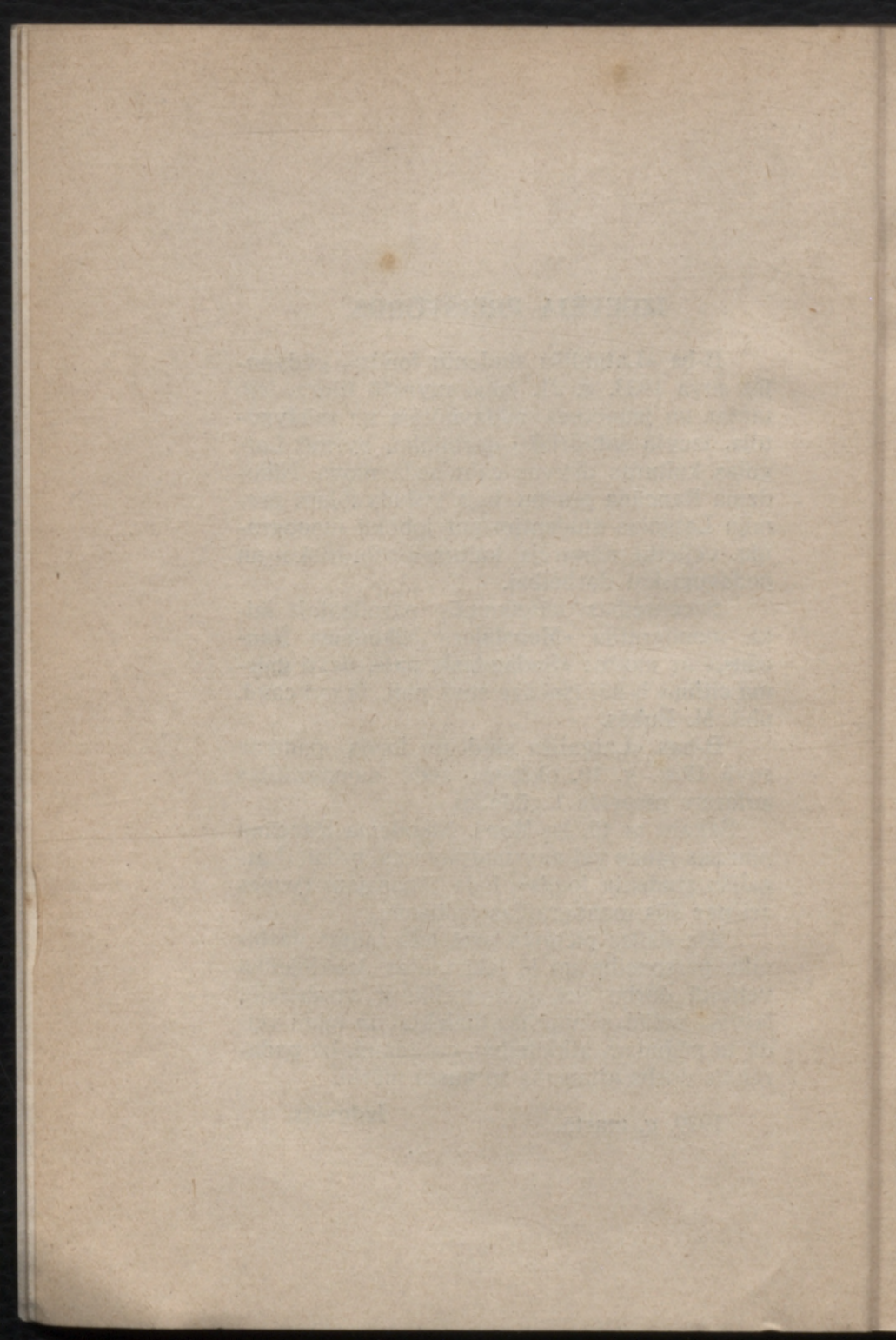
B-bas «Latgališu studentu fonds» padūme sovā 1936. g. 10. oktobra sēdē monografijas autoram pīsprīde I gūdolgu.

Sakarā ar tū, ka Mons. Nikodema Rancāna pīmiņas fonds vēļ nav nūdybynōts, b-bai «Latgališu studentu fonds» beja jōpasajam ryupes ari par šōs monografijas izdūšonu.

Aiz dziļas piētates pret lelō tautas darbinīka personeibu un jō lelū tautas labklōjeibai veļteitū dorbu, šei monografija ir saraksteitā latvīšu volūdas latgališu dialektā, un taidā veidā tū nūdūdam atklōteibai, carādami, ka padareitais dorbs attaisnōs spraustū mērki.

1939. g. martā.

Izdevējs.

IVODS.

Ir cilvēcīgs pīnōkums byut pateiceigim un gūdam pīminēt tūs ļaudis, kas myusu lobā ir strōdōjuši.

Lelūs tautas dālu dorbi myusim ir jōpīmiņ, un jōpīmiņ na ar skaudeibu, bet ar cīneibu, un jo lelōki tī ir, jo ar lelōku cīneibu pī tim ir jōsatyvynoj un ar jo lelōku cīneibu tī jōapškota, tai ka apskotūt tūs, lai mes na tikai prīcojamēs par jīm, lai na tikai apbreinojam dareitōju lelū krītneibu un padareitūs dorbu lelu mu, bet lai ari myusūs īsadag vēlēšonōs: strōdōt taipat un byut par lelūs dorbu turpynōtōjim!

Bet rokstūt par šim tautai veļteitim dorbin, ir jōpatur acīs vaicōjums: vai pīmynūt ar vōrdim ir īspējams dyžanūs veirus parōdeit taidus, kaidi jī ir bejuši, vai ir īspējams pīteikūši roksturōt un izceļt jūs lelū dorba mīlesteibu, jūs lelū energiju un entuziasmu, vai ir īspējams pīteikūši parōdeit jūs dedzeigū, lismōjušū tautas mīlesteibu, altruismu un uzaupurēšonu?

Jā, tys ir gryuts uzdavums.

Un uzajīmdams kaut ari nalelā monografijā sakūpōt ziņas par mons. **Nikodema Rancāna** dzeivi un par jō kulturali-sabīdriskū un pedagogiskū darbeibu, es labi saprotu šō uzdavuma gryutumumu, sevišķi vārā jamūt mons.

N. R. Ielūs nūpalnus un sovus nīceīgūs pīredzējumus, un materialu gryutū savōkšonu, kas beja vajadzeigi šam dorbam.

Tōs gryuteibas, kas beja jōpōrvar, savōcūt fragmentarōs ziņas pa daudzajom avīzem un žurnalim, pa bibliotekom un archivim un izvaicojūt vacōkūs darbinīku atmiņas, lai ir par attaisnōjumu šō dorba nalelam apmāram un citim tryukumim.

Sirsneiga pateiceiba visim, kas pi šō dorba ir paleidzējuši ar lobu vōrdu un materialim un seviški mons. N. R. pīmiņas gūdynōšonas īrusynōtōjam, b-bas «Latgališu studentu fonds» vadeitōjam, direktoram B. Spūļa kgm.

I daļa.

LAIKMETA ROKSTURŌJUMS UN N. RANCĀNA DZEIVE.

1. Laikmeta roksturŌjums.

Laikmets, kurā ir dzimis un dorbŌjĭs Nikodems Rancāns, ir bejis lelu pŌrvērtēibu laiks. JŌ myužs sŌcās 19. godu simteņa II pusē un beidzās breivŌs Latvijas laikā.

Tamdēļ, lai lobŌk byutu saprūtama jŌ darbeiba un pīrŌdama tŌs nūzeime, jŌdūd kaut ari eiss pŌrskots par 19. g. s. II puses un 20. g. s. nūtykumim leidz myusu dīnom.

Leidz 1861. godam Latgolā beja dzyntbyušona. NaizskaitamŌs kļaušas, kolpŌšona kungim un vysa tai saucamūs «kungu laiku» ikŌrta naļŌve gaismai iklyut nabadzeigŌ latgaļu zemņika sātā un jŌ bārnim tikt pi izgleiteibas.

Keizara Aleksandra II laikā Krīvijā nūtyka lelas reformas, un vīna nu tom beja zemņiku breivlaisšona un jūs dzeives nūkŌrtŌšona.

Tai ka Latgola tūreiz atsaroda zam Krīvijas, tad ari jū skŌre laimi vēstūšais 1861. g. 19. februara manifests par zemņiku atsvaby-nŌšonu.

Zemņikim vairs navajadzēja it kļaušŌs. Muižiniki beja spīsti atdūt zynomu zemes plateibu zemņikim.

Reizē ar šū lykumu zemņikim tyka dūtas ari dažas tīseibas: pōrvaldeit pogostu, sprīst tīsu, īvēlēt pogosta vacōkū, nūvodim starostas u. t. t.

Laigon ņei breivlaisņona zemņikim drusku pavēre ceļu uz izgleiteibu, tūmār latgalim nabeja inteligences, nabeja kas varātu paskubynōt pa šū ceļu īt, un tai nabadzeigais latgaļu zemņiks ari uz prīkšu palyka tumsā un nabadzeibā, sagaideidams jaunu pūstu, kas jō vīneigū gaismas olītu — lyugņonu grōmotu taiņjēs izraut jam nu rūkom.

Nu grōmotom, kas tūreiz beja, var minēt tikai Lyugņonu grōmotu, lementaru un vēļōk bar. Gust. Manteufeļa kalendarus.

Pēc zemņiku breivlaisņonas latgalim ir grībējis paleidzēt ari barons Gustavs Manteufeļs, saraksteidams un izdūdams zemņikim lykumu izskaidrōjumus un kalendarus latgaļu dialektā, bet dreīži jam ņys dorbs nu valdeibas tyka nūligts (1870. g.), jo nōce drukas breiveibas aizlīgums — Muravjeva dekrets¹⁾. (ņys dekrets beja spākā ap 40 godu). Ar tū beja pilņeigi nūligta grōmotu drukōņona ar latinu burtim. Tai ka pat lyugņonu grōmotas dru-

¹⁾ Muravjeva dekrets, ar kuru tyka nūligta grōmotu drukōņona ar latinu burtim, izgōja 1864. g. un beja dūmōts dēļ leitoviņim, tōpēc G. Manteufeļs leidz 1870. g. varēja breivi raksteit. Bet tai ka valdeibas īstōdes leitoviņus un latgaļus skaiteja par vīnim un tim poņim, tad 1870. g. drukōtū vōrdu aizlidze ari latgalim. Pa šū aizlīguma laiku daži baltīņu darbinīki saraksteja latviņim grōmotas ar krīvu burtim (latvysks teksts krīvu burtim), bet ņōs grōmotas natyka laseitas.

kōja ōrzemēs un kontrabandas ceļā īvede Latgolā un pārdeve tautai. Tērgōjōs ar tom žēidi, kōdēļ volūda tymōs tyka ļūti sakrūplōta. Krīvu burtim izdūtōs valdeibas grōmotas Latgolā pavysam naīsasakņōja, un tai lyugšonu grōmotas palyka vīneigais olūts nu kō tauta smēlēs izgleiteibu un naaizmērsa sovu volūdu.

Lai gon Aleksandrs II grīze lelu vēreibu uz izgleitōšonu, un 1864. g. izdeve ukazu par tautas skūlu nūdybynōšonu, tad tūmār tys latgalim deve moz, jo skūlōs vyss beja tikai krīvu volūdā, visim vajadzēja skaiteit krīvu pōtorus, cara svineigōkōs dīnōs apmeklēt «cerkvu» un vēl turklōt tyka nūligts sasarunōt latvīšu volūdā.

Šaidu un cytu īmesļu dēļ latgali pat ar nūlyuku atsaturēja nu skūlom.

Vēļōk ap 80-tim godim pōrkrīvōšona vēl pasastyprynōja, un skūlōs bez krīvu grōmotas nabeja ni vīnas cytas. Tōs sastōdūt pat vēsturiski un etnografiski fakti tyka grūzeiti krīvim par lobu.

Vysur un vyss beja tikai krīvu volūdā, Latgolā tikai vīnā publiskā vītā beja dzēržama latvīšu volūda — tei beja bazneica. Lai iznycynōtu katōļu bazneicu, krīvu valdeiba zynomūs laikūs beja nūliguse katōļu bazneicu rēmontus, bet pareizticeigōs «cerkvas» cēle arī tur, kur krīvu un pareizticeigūs nabeja — ar nūlyuku atviļkt katōļus nu katōļu ticeibas, lai jī, zaudejūt ticeibu, zaudeitu arī tauteibu.

Katōlim beja daudz īrūbežōjumu arī tiseibu ziņā. Latvīts katōļs navarēja pārkt zemi nu

krīva pūrdevēja. Jam beja tikai pīnōkumi moksōt nūdūkļus, nest klaušas un mērt par caru tōļajūs karūs.

Skūlōtōji latviši — katōli tautskūlōs naty-ka pavysam pīlaisti. Pareizticeigūs²⁾ baltišus pījēme. Vyspōri palikt par īrēdni latgali nav varējuši i dūmōt. Tikai kaidu uradniku, pogosta rakstvežu, krūņa īstōžu zamōkūs apkolpōtōju kai šveicarū, nakts sorgu u. t. t. omoti vēl beja pīejami, un ari te pīkšrūka beja tim, kas pījēme krīvu ticeibu.

Tai krīvu valdeibas dybynōtōs pogostskūlas, kas pastōvēja Latgolā vairōk par 50 godu, izjamūt pōrkrīvōšonu, nikō loba nadeve, jo skūlōtōji naprōta latvyski ni vōrda un audzynōšonas pajēmīni beja pīlneigi napedagogiski, kai plēsšona aiz motim, ausim, stateišona uz celim — uz zvērgzdim u. t. t. Mōceibas leīdzekļu tryuka un valdeiba par tim nasaryupēja.

Nikolaja II laikā (nu 1904.—17. g.) latgali pīdzeivōja jau lelōku gōdeibu. Pēc 40 godim, 1904. godā, tyka atcalts Muravjeva dekrets par drukas breiveibas aizlīgšonu. Tyka dūta vōrda breiveiba, un latgali, kam jau beja radīs sovs mozs inteligences pulceņš, varēja gōdōt par bīdreibom, avīzem, skūlom u. t. t.

Lai gon jau pyrms drukas aizlīguma atceļšonas latgalim tyka drukōtas dažas grōmotas,

²⁾ Nav eisti zynoms, kōdēļ krīvu valdeiba Latgolā naatļōve par skūlōtōjim dorbōtis latgalim-katōlim. Ir zynomi vairōki gadejumi, kad vēl 1913. g. latgali beja spīsti pījimt pravoslaviju, lai tyktu par skūlōtōjim Latgolā. Pōrejūs latvišus ari lūterticeigūs pīlaide.

tad tūmār pēc atceļšonas jo kuplōk sōka nūsa-
styprynōt tautyskō kusteiba, grōmotu, kalen-
daru un avīžu iznōkšona. (Jo leidz drukas aiz-
liguma atceļšonai nalelajai latgaļu inteligences
sauņejai beja piļņeigi saisteitas rūkas un jei
sovu spāku navarēja parōdeit.).

Latgaļu darbiniki Fr. Trašuns, mons. N.
Rancāns, Fr. Kemps un O. Skrinda brauce uz
Rīgas latvišu bīdreibas zineibu komisijas vo-
soras sapuļcem, kur baltīšus īpazeistynōja ar
latgaļu apstōklim un uzaicynōja jūs nōkt pa-
leigā pi tautas daļu tyvynōšonas, un pi lat-
gaļu vesšonas pi gaismas.

Jōpīzeimej, ka Vidzemē un Kurzemē
dzymtbyušonu atcēle par 40 godim agrōk un
ap 60-tim godim (kod Latgolā vėl tikai atsva-
bynōšona nōce) leidz 80- tim godim pi jīm jau
beja plaši atsateistejuse tautyskō kusteiba,
materialō tureiba, beja saraksteits un izdūts
daudz grōmotu, žurnalu un avīžu, un leidz
1900. godam, kad latgali sōk pi jīm braukt un
jūs īpazeistynōt ar sevi, jīm jau beja lela tu-
reiba un kupla literatura, kas, par nūžālōšonu,
sovu gotu burtu dēļ, naspēja tikt pōri par
Aivīksti uz Latgolu.

Latgalim tad vėl pōrōk moz beja grōmotu
dailliteraturā, un ari lauksaimniceibā. Nabeja,
kas tōs izdūd, ni ari kas tōs roksta. Par vysu
vajadzēja gōdōt, pat ari par tū, lai tōs laseitu.³⁾

³⁾ Sal. B. Spūlis «Kas aizkavēja tautas kulturālī
saimnīcīsku atteisteību un nacionalū atmūdu Latgolā?»
J. V. 1935. g. Nr. 46.

Taidi uzdavumi beja pirmajim tautas darbinīkim.

Atsateistūt ryupnīceibai ap godu simteņu mainu, daudz latgaļu aizceļoja uz Pīterpili, kur ari sōkōs jim izgleiteiba un organizēiṣonōs. Ari te vajadzēja daudz padūma, irūsynōjuṣa dorba un paleiga. Ilgōku laiku (1902.—1914.) Pīterpiṣ beja par latgaļu atmūdas centru, nu kurīnes gaisma plyuda uz Latgolū, jo tur beja koncentreita vysa latgaļu intelligence, strōdnīki, skūlāni un studenti. Eisi pyrms pasaūla kara sōc plaṣōk pīṣajimt sabīdriski kulturalais dorbs ari Latgolā. Rēzeknē teik drukōtas grōmotas, sōc gōdōt par latvyskom skūlom, lauksaimnīceibas bīdreibu dybynōṣonu, kooperaciju, krōj-aizdavu kasem u. t. t., jo latgaļu intelligence skaits jau kļyust lelōks un tautas kultura pasaceļ.

Ar pasaules karu un pēc tō vysa intelligence nu Pīterpiṣ pōrsaceļ uz Latgolū un Rīgu, un tai sōcās dorbs dzimtinē, jo nūsadybynoj breiva Latvijas valsts. Sōcās plaṣōkā mārā tautas audzynōṣona, gon caur latvyskom skūlom, gon breivu drukōtu vōrdu. Bet dreīzi vyss šys kulturalais dorbs presē pōrsavērṣ par seikom partiju kildom un kengōṣonūs, un naudaudzi vacōkī tautas atmūdas darbinīki ar sōpem nūsavēre, cik sakls vyss tys ir palicis, un cik tōli aizgōjis nu jūs latvyskim centīnim un idealisma strōdōt tautas un mozōkūs brōļu lobā.

2. Mons. Nikodema Rancāna dzīves gājums un eiss chronologisks darbeibas pōrskots.

Vēl nabeja pagōjis vīns godu desmits pēc zemnīku breivlaisšonas nu kungim un klausom, vēl nicik nabeja paspējis tautā izapla-

N. Rancāna mōte Anna, myruse 1924. g. Preiļūs.

teit drukōtais latvīšu vōrds, kad tikkū austušū latgaļu kulturas blōzmu aizsedze tymsais Muravjeva dekreta mōkuļs un par jaunu steidze īmydzynōt latgaļus tymsā un nabadzeibā, —

tad 1870. godā 13. septembrī šos vōrgu zemes gaismu iraudzēja Nikodems Rancāns.

Nikodema vacōkī Vincents un Anna Rancāni, pēc tauteibas latgali, dzeivōja Ludzas apriņķ'a Zaļmuižas pogostā. Jī rentēja Ivanovas folvarku, kad jīm kai ūtrais dāls pīdzyma Nikodems.

Bet nailgi jūs saimei liktens beja lēmis byut tāva aizgōdeibā. Kad Nikodemam beja apmāram 6 godi, jam nūmyra tāvs, un mōte Anna, palykuse ar 2 vēļ nalelim dālim Kazimeru un Nikodemu ir spīsta atstōt Ivanovas folvarku un pōrsaceļt pi veira rodim uz Soloviču cīmu. Bet ari te jī nateik pījīmti. Tad Anna Rancāns ar sovū saimi aizīt pi sovīm rodim uz Miglinīku sādžu pi Andriņa Miglinīka. Te jī nūdzeivoj apmāram 2 godus. Pēc tam Anna Rancāns aizīt uz Zvērgzdīnes muižu pi kņaza Prušinska par kolpyuni — pīnsaimineicu.

Nu šejīnes jei syuta sovū dālu Kazimeru uz Ludzu skūlā, bet Nikodems mōcōs kūpā ar Prušinska bārnim pi mōjskūlōtōjim. Tai ka N. beja ļūtī apdōvynōts, tad kņazs jū labprōt paturēja storp sovīm bārnim, jo jys nūdarēja jō bārnim par īrūsynōtōju, priķšzeimi un paleigu.

Ari Nikodemu gōdeigō mōte syuta uz Ludzas apriņķ'a 2 klaseigū skūlu, pēc kuras beigšonas jys teik syuteits uz Pleskovas realskūlu. Te jys īsastōj IV klasē un skūlu beidz 1889. g.

Pēc realskūlas beigšonas jys nūdūmoj breivprōteigi īsastōt karadīnestī. 1890. un 1891. godā N. R. dīnej 92. Pečoras pulkā Narvas pil-

sātā un izdīnej praporščika pakōpi, teik syu-
teits uz Parīzi, bet dreīži atsagrīž.

Tad Pīterburgā gatavojās uz civilinženeru
institutu, bet apsadūmoj un 1891. goda rudinī
īstōj goreigā seminarā. Taida ir bejuse ari jō

N. Rancāns kai Pleskavas realskūlas andzēknis
1889. g.

mōtes vēlēšonōs, kū Nikodems vysu myužu
tik ļūti cīnēja.

Nū seminara laikim vacōkī goreidznīki jū
atmiņ kai klusu, nūpītnu, apdōvynōtu un cen-
teigu cylvāku.

Pīterpilī Romas katōļu seminaru jys beidz 1896. g. un tō poša goda 22. decembrī veiskups Symons jū īsvētej par bazneickungu. Kai pādejō kursa kleriks N. Rancāns braukōja ar veiskupu Symonu pa Latgolu draudžu vizitacijā.

N. Rancāns skūlu kapelans Pīterpilī 1898. g.

Pēc šōs īsvēteišonas mēnesi vēlōk t. i. 1897. godā 20. janvarī archiveiskups Kozlovskis jū pazeimoj par vikaru pi sv. Katres bazneicas Pīterpilī.

Bet te jys ir tikai eisu laiceņu — napylnus 2 mēnešus, jo teik aizcalts prūjom un pōr-

skaiteits par vikaru Krōslovā 1897. g. 18. martā. Reizē ar šū pūrceļšonu jys teik apstyprynōts par ticeibas mōceibas skūlōtōju Krōslovas skūlōs. Te sōcās Nikodema Rancāna pedagogiskō darbeiba, kurai pēc tam beja velteits vyss jō myužs, te sōcās jō skūlōtōja un audzynōtōja celi.

Bet nailgi jys daboj nūdzeivōt Krōslovā. Apmāram tikai 1 godu. 1898. godā 9. aprīlī jū pūrceļ par vikaru uz Rēzekni, kur jys nūdzeivoj vēl nailgōk, tikai vīnu vosoru, jo tō pošā goda 29. augustā jū otkon aizceļ uz Pīterpīli.

Ar šū aizceļšonu uz Pīterpīli sōcās jō sabīdriski-pedagogiskais dorbs plašōkā nūzeimē un ari jys pats uzskatēja šū laiku par sovas kulturali-sabīdriskōs darbeibas sōkumu (sal. N. R. sabīdriskōs darbeibas 25 godu jubileja 1924. g. 9. aug. Rēzeknē).

Tai tad 1898. g. 29. augustā jys teik paziemōts par vice-prefektu Sestrženceviča⁴⁾ skūlā pi sv. Stanislava bazneicas Pīterpīli un par ticeibas mōceibas skūlōtōju III un IV gimnazijā, realskūlā, Oldenburgas prinča meitiņu gimnazijā, Nikolaja kavalerijas skūlā un Oldenburgas princeses institutā. Tik lela beja pret jū uzticeiba un taidam dorbam jys beja atteiceigs. Pōrs godu vēlōk 1900. godā 4. decembrī

⁴⁾ Sestržencevičs beja Mohīlevas archiveiskups un vysu katōļu metropolīts Krīvijā. Jys pats ar sovīm leīdzeklim izbyuvēja sv. Stanislava bazneicu un dybynōja «Sestrženceviča skūlu» pi bazneicas. Skūla beja progimnazijas tipa — 4 klaseiga.

veiskups jū pazeimoj par ticeibas mōceibas skūlōtōju vēl Marinsko-Roždestvenskā sīvīšu gimnazijā.

Palikūt par skūlōtōju vairōkōs skūlōs, rodōs daudzi pazeistamūs krīvu aristokratijā, pat leidz Romanovu kunigaišim. Rodōs ari pošam leidzekli, un jys tūs izlītōja divim mērķim: turpynōt pošam izgleiteibu un paleidzēt citim.

Sovas izgleiteibas turpynōšonai jys īsa-stōja Pīterpiļs goreigā akademijā. Apmeklēt tū jam nabeja īspējams, jo dorbs draudzē un skūlōs praseja daudz laika, bet jys mōcējōs privati 4 godus un tai 1903. godā jys nūlyka eksamenus, aizstōvēja disertaciju un 1903. g. 21. novembrī īgyva teologijas kandidata gradu. Disertācijas temats ir: «De miraculo tanquam criterio divinae revelationis». (Par breinumim kai diviškōs parōdeišonas kriteriju).

Byudams par goreidznīku, jys vēl mōcōs vairōkas svešvolūdas un tai jys prota šaidas volūdas: latvīšu, pūļu, krīvu, vōcu, angļu, franču, itaļu, leišu, latinu, greku un ebreju.

Pa šū pādejū mōceišonōs pūsmu jys gōdōja ari par citim. Kai jau minēts, latgaļu ap 1900. godu Pīterpilī beja daudz, un jys ļōve na tikai pi sevis nōkt pēc padūma, bet lyka registreit tur asušūs latgaļus, aicynōja pi sevis kai intelgentūs, tai vīnkōršūs uz «tejas vokorim», kur jaunōtni mēginōja pīradynōt pi sabīdreibas un īintereresēt uz izgleiteibu.

Ar tū vīn vēl vysā jō gōdeiba nabeja izsmalta. Lai varātu dūt materialu un mora-

lisku atbolstu jaunotnei, kas gribēja tīlōk mōceitīs, jys īreikōja internatu. Uz šeni jys aicy-nōja latgaļus pat nu Latgolas. Internatā va-rēja dzeivōt, mōceitīs un pēc tam īsastōt aug-stōkā skūlā. Tam beja ļūti lela nūzeime pi latgaļu inteligences paceļšonas.

Pēc tam, kad tyka atļauta vōrda un pre-ses breiveiba 1904. g., jys daudz strōdōja pi Pīterpiļs latgaļu organizēišonas. Jau pyrms šōs breiveibas pasludynōšonas, jam kūpā ar citim darbinīkim beja rodusēs dūma par lat-gaļu organizācijas nūdybynōšonu, un kai tai-da tyka atvārta «Latvīšu muzykalō bīdreiba» Pīterpilī. Pi šōs bīdreibas jys, kai vīns nu iniciatorīm, strōdōja daudz, un daži atzeist jō nūpalnus pi tōs par lelōkim kai Fr. Trasuna.

Izmontojūt drukas breiveibu, jys 1906. g. izdeve un redigēja avīzi «Sākla». Bet jei pa-stōvēja na vysā ilgi.

Te jys raksteja ari vairōkas grōmotas. Nu tom var minēt izdūtas «Kas nūtyka Ļurdā» un «Genovefa» (izdūta 1907. g. Pīterburgā). Se-viški īcineita un daudz laseita tyka pādejō. Gondreiž nabeja nivīnas Latgolas sātas, kurā nabyutu dzērdējuši par Genovefu.

Ar 1907. godu N. Rancāns teik pōrcalts nu Pīterpiļs uz Rēzekni par dekanu. Ar tū beidzās jō darbeiba Pīterpilī un sōcās Latgo-las centrā Rēzeknē leidz 1918. godam.

Nikodema Rancāna darbeiba Rēzeknē ir ļūti plaša.

Te jys saraksteja un izdeve lelōkū daļu nu sovom grōmotom: «Sakņu dōrzs», «Augļu

dōrzs», «Dzeršona latvišu nalaime», «Lūpu kūpšona», «Bišu kūpšona», «Pļovas un jūs pōrlobōšona», «Kooperacija» un cytas. Jys ir sarakstejys ap 40 grōmotu, un drukōtōs vīn grōmotas sasnādz ap 2000 lp.

Kad 1907. godā 17. augustā Rēzeknē sanōce apsprīde latgaļu izlūksnes ortografijas lītā (13 cylvāki), tad storp tim dzeivi pīsada-leja ari N. Rancāns.

Par šū ortografijas sapulci žurnalā «Zemkopis» (1907. g. Nr. 49) ir interesantas ziņas. Sapulcē izlamti vaicōjumi: latgalīšim jōroksta sovā izlūksnē un raksteibā jōsatyvynoj literaturas volūdai, tikai tai, lai caur tū nacistu izlūksnes gors. Bet dreizi nūnōk streidā: vaicōjums: kai rokstama darbeibas v. pagōtnes vīnskaitļa 3. pers. golūtne ar «e» vai «a»⁵⁾. Vairums pikreit pyrmai (te ir N. Rancāns, Fr. Kemps, brōli Skrindas un Laizāns), bet pōrejī 4 ar Trasunu — ūtrai resp. «a» raksteišonai. Tai ari šei līta teik atstōta.

Sovā turpmōkā darbeibā N. R. pi Rēzeknes bazneicas nūdybynōja 1907. godā 26. sept.

⁵⁾ Pag. 3. p. pyrmothejim verbim rokstams e un navys a, jo ti atspūguļoj vacūs e calmus pagōtnē, taipat kai mums ir «i» calmi (sal. turim, grībim, ticim u. t. t.), tai paturami ari e calmi. Rokstūt a gola zilbē, vairs nabyutu starpeibas tamūs pat calmūs storp tagadni un pagōtni pīm. sauce, saucem, navys: sauca, saucam. Videjais dialekts e calmu pagōtnes formas ir zaudejis, kas vēl sastūpams, pīm., Dūnsberga, Lautenbacha rokstūs.

Atteiceigas paraleles ir ari leišu volūdā.

pyrmū draudzes skūlu, kur mōcēja latvišu volūdu.

Vēl nu skūlom, par kuru nūdybynōšonu un pastōvēšonu pateiceiba kreit N. Rancānam, ir mynamas «Rēzeknes Tērdznīceibas skūla», «Greiškānu zemkūpeibas skūla» un «Burtliču skūla».

Ar tū vīn vēl vyss tautai nabeja zīdōts. Vēl jys nūdybynōja pi Rēzeknes bazneicas paleidzeibas b-bu (Patronata b-ba), nūdybynōja un bazneicas nomā deve telpas Rēzeknes krōj-aizdavū kasai, sasazynōja ar Jelgovas Ekonomiskū Sabīdreibu un gōdōja par kooperativa atvēršonu. Un patiši Jelgovas Ek. S-ba deve 3000 rubļu aizdavumu un tai tyka izbyuvāts pi bazneicas kooperativs: «Ekonomija».

Nōce kars un daudzi pasōkumi tyka apgryutynōti un paralizēiti. Bet jys deve vēl ari jaunus dorbus: nōce «bēgļu laiki» 1915. g. un bēgļu bārnu apgōdōšona⁶⁾. Ari te N. Rancāns jēme dzeivu daleibu vysūs pasōkumūs. Nu Jelgovas uz Rēzekni pōrsacēle Jelgovas zemkūpeibas skūla ar direktoru agr. Mazvērsīti un nūsavītōja R. Tērdznīceibas skūlā, kur

⁶⁾ Latgalim bēgļu beja moz: tikai Leiksnas un Leivōnu pogosti. Bet kai naēistu bēgļu nu Latgolas Pīterpīli ir sanōcis kupls skaits, dēļ kurim tad tur asuši latgaļu darbiniki ir sagōdōjuši leidzekļus un atvārši patversmes un skūlas. Bēgļu laikā N. R. ir leli nūpalni. Bez jō paleidzeibas nabyutu tik stīpri izplaukušas bēgļu paleidzeibas istōdes un nabyutu dabōti lelōki naudas leidzekli. Bez tam vēl N. R. pikreit leli nūpalni ari baltišu bēgļu apgōdōšonā.

par skūlētāju beja arī N. Rancāns, un visi te kūpeigi strādāja.

Sakarā ar krievu revolūciju arī latgaļiem vajadzēja izašķērt, kur palikt. Tai 1917. gadā 26. aprīlī sanāca pirmais latgaļu kongress, kurā dzeivi pīsadola N. Rancāns, un nūlēme par pīsavīnōšonu pōrejai Latvijai.

Vōcu okupācijas laikā N. R. sasauce sabīdriskūs darbinīkus un uzaicynōja sastōdeit vōcu varai plašu lyugumu ar ziņōjumu, ka Latgolas latviši ir nūlāmuši apsavīnōt ar kurzemnīkim un vidzemnīkim vīnā organismā. Tys beja 1918. g. martā. Tyka panōkts, ka vōcu karaspāks natraucēja latvišus — latgaļus kōrtōt sovu dzeivi pēc sovim īskotim. Vysur īvede latvišu volūdu kai darejumu volūdu, pōrjēme skūlas un tymōs par skūlōtōjim īlyka latvišus.

Atnōkūt lelinīkim 1918. g. oktobrī N. Rancāns aizbrauce ar pādejū vilcīni nu Rēzeknes prūjom. Izbraucūt nu Rēzeknes, stacijā ļaudis kļiguši, ka «buržuļus» navajagūt prūjom laist. Uz jō vagonu sōkuši bērt akmini. Tūmār N. R. laimeigi izadeve aizbraukt leidz Rīgai.

Rīgā pa lelinīku laiku N. Rancāns dzeivōja pi kaida leišu strōdnīka, kurs ar ragaveņom braukōjis uz Zemgali, un pat uz Leitovu pēc produktim. Te jam dzeive beja gryuta. Nabēja arī gaismas un vokorūs nikō navarēja dareit. Tai jys dzeivōja Rīgā, koleidz lelinīki jū aizturēja. Uz vaicōjumu, kū jys te dora, N. R. atbiļdējis: «krystu dzymušūs un izvodu myrušūs».

Tai kai par bēgli jys ilgi bez leidzeklim navarēja dzeivēt, tad lyudze goreigū vērseibu jū pazeimōt uz draudzi kaut kur cytur. 1919. godā aprilī jam taida ari tyka irōdeita. Jys varēja pagaidu pravesta vītu pildeit Kurzemē, Jaunjelgovas apriņķī Kurmenes draudzē.

Ari te jys naaizmērsa turpynōt sovus dorbus. Jys raksteja un tulkōja. Saraksteja «Latvijas vēsturi» un cytas skūlas grōmotas, un tulkōja vairōkus Čehova stōstus, kas palykuši naizdūti.

Jys redzēja, ka te tryuka skūlas un taidu tyuleņ dybynōja. Paleigā jam gōja brōļa meitas Genovefa un Antonina Rancāns, kas ari tur dorbōjēs par skūlōtōjom. Tryuka leidzekļu izveidōt kōrteigu skūlu, bet ar naatlaideibu tyka panōkts tik daudz, ka bārnim beja kur sēdēt un varēja nūturēt stuņdes. Šei Kurmenes pamatskūla vēl tagad pastōv.

Nūsadybynojūt kōrteibai, jys otkon nōk uz Latgolu, un teik nūzeimōts par Preiļu draudzes pravestu 1920. godā majā, kur jys palik ilgōku laiku. Te jys styprynoj tautā nacionalū apziņu, kas izapauž tymā apstōkli, ka tauta pōrīt uz nacionalū orientaciju, kas vārojama bolsōšonā. Visi kulturali pasōkumi izrit nu jō mōjas, kurā tauta it un reikojās caurom dīnom. Te ir vysu organizaciju mitekli. Muzykaliskō b-ba «Lira», Latv. katōļu jaunōtnes b-ba, Preiļu biškūpeibas b-ba un Kr. Z. part. nūd.

Dzeivojūt Preiļūs, N. Rancāns dzeivu daileibu jam Latgolas skūlu dorbā, organizej kursus un prikšlasejumus. Jys redzēja, ka tryukst

mōceibas grōmotu, uzaicynōja tōs sastōdeit un raksteja ari pats. Tai jys saraksteja «Latvijas geografiju», «Vyspōreigū vēsturi» (obas nazdūtas), «Ticeibas pamatus», «Liturgiku» u. c.

1922. godā jys tyka īcalts par Rīgas go-reigō seminara profesoru un par skūlōtōju Ag-

Mons. N. Rancāns strōdoj pi bitem 1924. g. Preiļūs.

lyunas realgimnazijā. Pōrsacelūt seminaram uz Rīgu 1924. godā, jys tyka īcalts par Aglyunas gimnazijas direktoru, un 1927. godā ari par Jaunaglyunas sīvīšu gimnazijas direktoru. Šūs omotus jys pildeja leidz 1929. godam. Izpyldūt šūs skūlu omotus, jys naatstōja ari Preiļu draudzi. Na jau montkōreibas dēļ, nu kuras

jys ir bejis tōlōk kai zeme nu dabasim, bet vīnkōrši īmilōtō dorba turpynōšonas dēļ.

1924. godā jys tyka īcalts par Viņa Svēteības (pavesta) Šambelanu.

1927. godā jys teik apbolvōts ar Treju zvaigžņu ordeni III šk.

Kai pīdzeivōjušam un augsti izgleitōtam jam nu goreigōs vērseības tyka uzlikti Veiskupa padūmnīka un goreigō tīsneša omoti.

Mons. N. Rancāns Aglyunas gimnazijas audzēkņu
vydā 1924. g.

Kad pēc konkordata nūslēgšonas ar Svātū Krāslu ōrlītu ministrs Zigfrīds Meierovics beja ībraucis Aglyunā, jys naaizmērsa ari pagūdynōt ar sovu apmeklējumu jau sērmū Latgolas darbinīku N. Rancānu jō draudzē — Preiļūs, kur jys tyka svineigi sagaideits.

Preiļūs dzeivojūt N. Rancāns 1924. godā zaudej sovu mōti Annu Rancāns, kas vysā jō

dorbā jam beja gājuse leidza un gādājuse par jū, jo jys pats par sevi nagādāja, tikai par citim. Šys sērmais jaunēklis sovā altruismā bīži jai beja sagādājis ryupes, un na kotreiz jei jū beja piļneigi izprotuse.

Lai gon jys nakārāja gūda un ōriškeibu, tūmār 1924. goda 7. augustā Preiļūs un 9. augustā Rēzeknē sabīdreiba atzeimōja jō kulturāli-sabīdriskōs darbeibas 25 godu jubileju, kur jys nu visim tyka sirsneigi gūdynōts.

Bet N. Rancānam nabeja lamts vasalu godu desmitu nūstrūdēt Preiļūs un Aglyunā. Otkon jys tyka atcalts uz Rēzekni, un vairs na draudzē, bet Rēzeknes valsts skūlōtōju institutā par direktoru. Te jys nūdzeivōja nu 1929. goda leidz 1933. goda 21. julijam, kad škeirēs nu šōs pasaules.

Jōpīzeimej, ka jys kai jaunōtnes draugs beja lels studentu atbalsteitōjs, kōdēl jys ari tyka uzjimits vairōkōs Latgolas studentu organizacijōs par gūda bīdri.

Sovā pādejā darbeibas pūsmā Rēzeknē jys kai vysur centēs izkūpt skūlas apkōrtni, nataupeidams ari pats sovus sūlus. Taipat strūdōja ari ōrpus skūlas. Paleidzēja organizēt un nūdybynōt Latgolas tautas universitāti, Latgolas tautas konservatoriju un Rēzeknes papylđu skūlu.

Tai 1932. godā 18. martā jam pagōja 35 godi kai jys beja sōcis skūlōtōja gaitas. Ari šū gadejumu sabīdreiba izcēle, sareikojūt Tautas pīli Rēzeknē jubilejas svineibas. Lela atzi-

neiba nu vysom apyryndom un partijom un vēlējumi nūdzeivot saules myužu.

Bet liktiņš nabeja gribējis šū vēlējumu pildeit. Pēc sova garō myuža un narymstušō dorba beidzūt 1933. goda vosorā mons. N. Rancāns jutōs saguris. Sirds beja klivuse vōjōka. Jys saslyma ar gripu un dažas dīnas palyka gultā. Jutōs vēl dīzgon spērgts un nabeja zaudējis cereibu strōdōt, kad 21. julijā reitā ap 9 stupdem škeirēs nu šō pasaulā ar vōrdim: «Cik maņ labi». Labi, jo dorbā, nanūgurstūšā dorbā tautas lobā beja pagōjis myužs...

Mons. N. Rancāns lūti cinēja dzeivē skaištumu — pučes, un, jam aizejūt uz vīppasauli, beja vysskaistōkais zīdu laiks. Zāle, kurā gulēja jō mērsteigōs atlikas, un koridori beja puškōti pučem, pučes nese tyukstūši, kas jū pavadeja uz bazneicu un skaisti puču vainagi apklōja jō kopa kalneņu...

Paglobōts jys tyka Rēzeknes kopūs sūplōk tautas darbinīkim brōlim Skrindom. Dzili aizkustynōti, sūlejūt naaizmērsšonu, nu jō atsavadeja pīdareigī, goreidznīku saime, skūlas, skūlōtōji, valsts un sabīdriskas īstōdes, studentu organizācijas un naizskaitams cytu pagūdynōtōju pulks.

II daļa.

MONS. N. RANCĀNA KULTURALI SABĪDRISKŌ DARBEIBA.

Mons. N. R. kulturali-sabīdriskō darbeiba, kurā jys pasarōda kai **organizators, lels altruists un tautas audzynōtōjs**, pēc jō dzeives vītom sadolama divūs lelūs pūsmūs, nu kurim kotrā jō darbeiba izapauž drusku cytaidā veidā. Šī pūsmi ir: 1) jō darbeiba **Pīterpilī** un 2) **Rēzeknē**. Prūtams, ōrpus šim pūsmim palik jō darbeiba Aglyunā, Preiļūs u. c., par kū jau ir minēts apskotūt jō dzeives gōjumu; bet tai ka ari tymōs vītōs, kur jys ir nūdzeivōjis eisōku laiku, jō darbeiba vērtējama leidzeigi, un tai ka jō literariskō darbeiba apskotama atseviškā šō dorba nūdaļā, tad likās pītiks seiķōki apsastōt tikai pi šim divim pūsmim.

A. Pīterpilī.

1. Latgali un Pīterpiļs.

Lai gon Pīterpiļs Latgolai nimos nava tik tyvu un lai gon cytas piļsātas ir daudz tyvōk, kurōs beja gon augstōkas skūlas, gon ari atteisteita ryupņiceiba, tai ka tymōs varātu atrast i vīnkōršs strōdnīks sev dorbu, i tī, kas gribeja tōļōk mōceifīs, sev atteiceigas skūlas, tū-

mār ir sasagādējis tai, ka latgali naizceļoja ni uz Rīgu, ni uz kaidu Baltijas piļsātu, bet gon uz Pīterpili.

Uz Pīterpili ceļoja gon jaunōki, gon va-cōki dorba maklātōji pat ar vasalom saimem, un tai tur īceļoja lels latgaļu skaits. Daudzeji nu vacōkōs paaudzes šū latgaļu dzeivi Pīter-pilī labi atmiņ. Latgali tur ar sovom kuplajom saimem dzeivōja pa nūmalem dažaidōs vītōs. Golvonō sanōkšonas vīta, pēc dzimtines pa-rauga, ari tur jim beja bazneica. Izejūt nu bazneicas varēja redzēt pazeistamūs, varēja īpasazeit ar vīnu ūtru, varēja vaicōt pēc dor-bim, informeitis un cyts cytam paleidzēt. Un tai jī ari dareja. Latgaļu strōdnīki Pīterpilī beja labi īradzāti, un jī ar sovu centeibu un prasmi ōtri vīn tyka uz priķšu.

Tikai vīns tryukums beja storp lobajom latgaļu īpašeibom — **nacionalōs apziņas tryu-kums**. Dzimtine, nu kurīnes jī šur beja nō-kuši, beja tymša un nabadzeiga, un, byudami bez izgleiteibas, jī turēja moz nacionala spēka. Svešō volūda jau stipri vīn jūs beja pakļōvuse zam sova īspaida un jī tyktu ari pōrkrīvōti, jo jī nabyutu saisteiti pi katōļu bazneicas, kur jī dzērdēja sovu volūdu un kur tūreiz dorbojās, bāzneickungi — latgali.

Ari jaunōs paaudzes mōceišonas ziņā lat-gali nabeja pōrōk čakli. Kaut gon Pīterpilī mōceišonōs apstōkli beja izdeveigōki kai dzim-tinē, tūmār ari tur vajadzēja i īrūsynōtōju, i pamūdynōtōju. Prūtams, natryuka ari taidu gadejumu, kad kaut cik pamōceits tautīts na-

atzyna tū perekli par sovu, nu kura jys beja izlidōjis, un naatsagrīze pī sovu tautišu nacionalūs un kulturalūs vaicōjumu atrysynōšonas.

Tai ap godu simteņu maiņu, kad N. Rancāns tyka pōrcalts uz Pīterpili, latgalim mōz bejis tautišu pat ar gimnazijas izgleiteibu, izjamūt goreidznīkus.

Šū lelū latgaļu masu, kas beja Pīterpili, vajadzēja organizeit, vajadzēja irūsynōt uz izgleiteibu, uz nacionalū apziņu, dūt padūmu paleiga maklātōjim un atbolstu tim, kas nūnōkuši gryuteibōs. Tū vysu labi redzēja latgaļu bazneickungi — patrioti, bet jī vēl redzēja arī cytū liņu: jī redzēja ar kaidom gryuteibom beja saisteits jaunōtnes audzynōšonas un organizeišonas dorbs. Krīvu valdeibas acīs katōls un pūls beja vīns un tys pats, un pūlu nacionalūs tendenču dēļ vysus katōļu goreidznīkus uzskateja par aizdūmeigim. Pimāram Trasums tyka izsyuteits nu Pīterpilš.

Taidi beja apstōkli, kad 1898. goda rudinī N. Rancāns īsōka sovu darbeibu Pīterpili. Byudams par skūlōtōju daudzajōs gimnazijōs, jys redzēja un sōpeigi izjuta, ka tryukst latgaļu inteligences. Tū vajadzēja vairōt, vajadzēja pamūdynōt latgaļus steigtīs pēc izgleiteibas (tū jys dareja arī vēlōk caur sovu avīzi «Sākla»), bet golvonais vajadzēja arī paleidzēt tikt pī tōs tim, kas gribēja. Ar gimnazijom jam sakari beja un varēja nūkōrtōt īsastōšonu dažaidōs klasēs, bet daudzim grybātōjim tryuka priksizgleiteibas. Kai pōrvarēt šū šķersli? Te monsiņoram N. Rancānam rodōs loba dū-

ma, ierekōt kūpdzeivi, kur varātu mōceitīs un vacōkī mōceit jaunōkūs. Tai jys, atsagrīzis Pīterpili, jau pyrmajā godā nūdybynōja internatu.

2. Mons. N. Rancāna internats Pīterpili.

(N. R. kai inteligences audzynōtōjs—altruists).

Vai šaids nūsaukums — internats atbylst tam pasōkumam, kū N. R. beja nūdybynōjis? Byutu jōatbiļd gon, ka nā! Šys pasōkums nabēja dūmōts tīkai dēļ dzeivōšonas, bet gon vairōk kai vīta, kur varātu mōceitīs un kur varātu cyts cytu mōceit. Tai tad zynomā mārā vairōk mōceibas īstōde; kaut kas leidzeigs privatskūlai vai kursim. Bet tai ka vacōkōs paaudzes pōrstōvi, kas par šū īstōdi ir izateikuši, ir saukuši tū par «internatu», tad ari paliksim pagaidom pi šō nūsaukuma.

Šys internats ir aizjēmis pōrs dzeivūkļu ar plašom telpom, kurōs ir dzeivōjuši ap 30—35 jaunēkli. Ši puisāni vairōkums nōce nu Latgolas. Lelōka kule vai skreine ar produktim un dažī rubli naudas beja vyss jūs pyurs, ar kū jī devēs uz tōlēju Pīterpili, lai tur N. R. paspōrnē īgyutu izgleiteibu.

Gon šymā internatā ir pastōvējuse ari mēneša moksa (ap 10 rubļu) un mōceibas godā ir vajadzējis pīgōdōt dažus produktus, bet na visi ir varējuši samoksōt un daudzēji nav samoksōjuši pat tad, kad jau poši beja tykuši uz sovom kōjom.

Kai pi šaidim apstōklim mons. N. R. tyka cauri, tō nivīns nazyna. Ir tikai skaidrs, ka pi šaidim apstōklim jam daudz vajadzēja pīlikt nu sovīm leidzeklim. Ari N. R. popularitate labdareitōju vydā paleidzēja sasnēgt tū, ka nivīns tryuceigais skūlāns natyka atlaists nu internata, ni arī padzeits prūjom, izjāmūt kai-
du palaidni.

N. R. beja laipns pret visim un izpaleidzeigs visim. Nikaida viļšonōs nasalauze jō labsirdeibu un ticeibu cylvākim. Jaunōtne, kurai beja laime byut zam jō papsōrnes Pīterpili, nimos najuta sevi svešumā, bet gon zam sova lobō tāva paspōrnes. Ar pādejū kapeiku un maizes riceņu jys dalējōs ar skūlānim un studentim. Un tei beja mīlōjušō tāva lobō sirds, kas gōdōja na tikai par dzeives napicīšamū, bet arī par jaunōtnes priku. Jō dzeivūklī pi sv. Stanislava bazneicas svātdīnōs pulcējōs jaunōtne, kur jys beja īreikōjis biblioteku un cytus lobus, izgleitōjušūs laika kavēklus.

Mons. N. R. internata slava ōtri izaplateja arī Latgolā: ka Pīterpili lobas sirds bazneikungs salosūt apdōvynōtūs nabadzeigūs latgaļu bārnus un izmōcūt jūs par gūdeigim, kritnim cylvākim. Vīns ūtrs steidzēs sovu bārnū nūdūt gōdeigō jaunōtnes audzynōtōja rūkā. Un N. R. tū pījēme.

Audzynōšonas un izgleitōšonas lītu N. R. centēs nūstōdeit tai, lai kotrs, kas ir ticis uz sovom kōjom, pacaltu cytu vōjōku. Tai šymā internatā gon poši izgleitōjōs, gon arī palei-

dzēja citim šaidi vēlākā laikā radzami sabīdriski darbinīki: V. E. veiskups J. Rancāns, Fr. Kemps, Boleslavs un Jōns Miglinīki, Jezups Kindzuļs, Pōvuls un Ontons Laizāni, Vinca Treikaļs u. c.*). Daļa nu šim pošim ir bejuši internatā ari par stuņžu pasnēdzējim, pedagogim.

Kai par sovu skūlānu uzturēšonu N. R. gōdōja, taipat jam vajadzēja gōdōt ari par apmōceitōju atleidzeibu. Ari te jys gon daudz moksōja pats, gon ari paleidzēja jō rekomendacija, tōdēļ ka visi zynōja, ka jō N. R. lyudz kū dēļ cyta, tys nūzeimōj, ka jys pats vairs naspēj paleidzēt, ka jys jau beidzamū byus atdevis citim, un dēļ šō lyudzēja vairs nikas nav atlicis. Taidā gadejumā uz N. R. lyugumu paleidzēja citi.

Bet ari nikod jys paleiga lyudzējus nasyuteja pi citim tad, kad vēl spēja paleidzēt pats. Jō gōdeibai par citim nav bejis rūbežu. Visi, kas jū tyvōk pazyna, stōsta, ka jys bīži staidgōjis pat bez pīklōjeigas velas un apgērba, arvīnu aizabyldynōdams, ka nauda vajadzēiga cytom svareigōkom lītom.

Jō mōja vīnmār ir bejuse vaļā, un pi jō ir nōkuši gon padūma maklātōji, gon paleidzeibas lyudzēji, un visim jys izrōdeja laipneibu. Pēc vacōs latgaļu īrašas, jys sovus apcīmōtōjus pačinēja ar pušdīnem. Tai pi jō bīži nōkuši jō skūlāni, vai bejuši skūlāni un studenti. Reiz beja losanis zeimeigs šaida gadejuma aproksts: **)

*) Sk žurn. «Zīdūnis» Nr. 24—25, 1925. g.

**) «Jaunais Vārds» 1933. g. Nr. 17.

«Pi N. R. ir apklōts pušdīņu golds, ir atnōkuši arī jō bejuši audzēkni, kas kavejās vīsu ustobā. Aiz durovom ādamustobā dzērd rakstureigu sarunu: saimineica žālojās, ka naasūt maizes. N. R. skubynoj jū, lai aizīt uz veikalu, atnas. «Nadūd vairs porōdā», jam atbīld. Saiminīks izmeklej sovas kešas — tukšs, beidzamū naudu atdevis skūlānim, ar kū īgōdōt grōmotas. «Kai ta tai, te pušdīnes jōād, i gosti vėl ir — ej pameklej kur nabejs», pasoka saiminīks. Ar vacōs mōtes (tys ir ar N. R. mōtes) paleidzeibu arī šūreiz līta nūsakōrtoj. Un cik taidu un tamleidzeigu reižu ir bejis, kas tū lai saskaita! Šys «lelais bārns», kam jau pošam beja sērmi moti, sovai vacajai mōtei beja eists sōp'ū bārns. Gryuši jai beja vadeīt jō vīnmār tukšū saimnīceību. Jō naizlobojamais «napraktiskums» beja taisni apbreinojams».

Ar šaidu aizrauteibu, ar šaidu dedzeibu, ar šaidu uzaupurēšonu cytu lobā mons. N. R. Pīterpilī stōjōs pi gryutō inteligences audzynōšonas dorba. Ar naatlaideigu pacīteibu, ar ilgu iztureibu un sovu cālū pīmāru kūpā ar ūtrū bazneickungu Kazimeru Skrindu inteligences audzynōšonas ziņā storp tautišim jys panōce tū, ka ikvīns apzineigōks latgaļs Pīterpilī skaiteja par sovu pīnōkumu izvilkt nu dzimtenes — Latgolas kaidu jaunōku brōli, brōlānu, mōsu vai kaidu radinīku, pajemt jū pi sevis dzeivūklī un mōceit skūlōs. Tam beja ļūti lela nūzeime.

Tai tad mes radzam, ka tō laika Pīterpiļs latgaļu kolonijai, taipat, prūtams, arī Latgoļai vajadzēja īrusynōtōja, vajadzēja vadeitōja un izgleiteibas pasokumūs golvonais vajadzēja atbalsteitōja. Un tū N R. dareja ar vysiim spākim, tam arī kolpōja jō dybynōtais internats. Lai tō nūzeimi vēl lobōk izprōstu, atcerēsīmēs vēl cytu litu: cik gryuši beja isōkt latgalim mōceitis pyrms 35—40 godim, kad Latgolā vēl nabeja gimnaziju, bet tōļajā Pīterpilī tryuka pazeistamūs. Nabeja pi kō grīztīs, nabeja nu kō lyugt padūma, nabeja kam uzticēt bārnus, seviški jō vēl klōt beja vajadzēigs arī materials atbolsts. N. R. beja pyrmais, kas na tikai īrusynōja uz izglteibu, bet arī vacōkim, kas gribēja sovus bārnus mōceit, gōja paleigā audzynōja un vadeja jaunōtni, un gon apvīnōdams tū idejiski, gon snāgdams materialu atbolstu, kliva par latgaļu intelidences tāvu.

3. N. Rancāns un „Pīterpiļs latvīšu muzykaliskō bīdreiba“.

Mons. N. Rancāns vīnmār ir dzeivōjis leidza jaunōtnei, un jō durovas jaunōtnei vīnmār ir bejušas vaļā. Pi jō pulcejōs jaunōtne, un pi jō arī tyka nūskaidrōta dūma par latgaļu organizācijas veidōšonu.

Tymā laikā baltīšim Pīterpilī jau beja sovas organizācijas gon studentu, gon arī paleidzeibas bīdreibas. Bet latgali pōrōk moz tymōs pīsadaleja. Vīneigi pōrs studenti sastō-

vēja kaidā baltīšu stud. b-bā, bet ari jutušis pasveši. Tai tys beja ar studentim, bet vīnkōršō tauta stōvēja vēl tōlōk. Ka baltīši moz kū zynōja par «infantīšim», tū licynoj ari Rīgas latvīšu b-bas zineibu komisijas vosoras sapuļču priekšlasējumi par Latgolu pēc 1901. goda, it sevišķi pēc 1907. goda, kod ari tikai sōkōs tyvynōšonōs tautas dālu storpā.

Latgali baltīšu avīzes un grōmotas naskaiteja vīnkōrši tōdēļ, ka naprōta gotu burtus un pošu volūdu, un ari daudz kas cytaidi tur beja svešs. Tyvōkas beja krīvu avīzes un tōs ari skaiteja.

Tai tod vajadzēja organizaciju, kas kolpōtu nacionalōs apziņas paceļšonai, un vajadzēigs beja ari drukōts vōrds tautai saprūtāmā volūdā, kas nu Pīterpiļs nastu gaismu ari uz Latgolu.

Bet kū gon varēja īsōkt šūs mērku sasnēgšonai? Tys beja laikmets, kod ar nautticeibu raudzējos uz kotru sveštautīšu nacionalū dūmu un vysus katōļus uzskateja par pūlim. Bet ari paši pūli, cik tōli šaida veida pasōkumi ir bejuši atkareīgi nu jim, nav varējuši saprast, kai latvīši un leiši, kas tūreiz prōta pūliski, navar byut apmīrynoti tikai ar pūļu volūdu, literaturu un kulturu? Kōdēļ jim vajag propagandēt sovu nacionalismu?

Taidi beja apstōkli, kad latgaļu patrioti nūlēme dybynōt sovu organizaciju. Jī redzēja, ka ir lela vajadzeiba pēc organizācijas, bet redzēja ari nalabvēleibu nu valdeibas puses, un vēl stipri jytamu latgaļu inteligences tryuku-

mu. Bet organizatorus tys naatbaida, jo N. R. optimisms un uzjēmeiba visim pīdeve spēku.

Vēl atlyka jautājums, cik lels ir latgaļu daudzums Pīterpilī un ar cik bīdrim var rēkinōtīs ? Tod b-kgā N. Rancāna vadeibā tyka izdareita latgaļu registracija pa pīlsātas centru un fabriku kvartālim. Dorbu veice skūlu jau-nōtne un inteligentōkī tautīši.

Tad organizeitōji sasapulcēja 1902. godā N. Rancāna dzeivūklī pi sv. Stanislava bazneicas uz dybynōšonas sēdi. «Sagōja daudz školōtu veiru: četri bazneickungi, pīci studenti un vīns gimnazijas školnīks»? (Gaisma 1906. g. Nr. 6). Storp tim beja N. Rancāns, Fr. Trasuns, K. Skrinda, Fr. Kemps, F. Cyukors, I. Jurkāns, I. Kangars, E. Rudzeits u. c. Izlēme b-bas nūsaukumu un pījēme Fr. Trasuna izstrōdōtūs statutus, kū vēl paraksteja latvīts profesors I. Vītols.

Kōpēc nūsaukumā «Muzykalō»? Šaids nūsaukums tōdēl, ka nikaidu organizaciju, kas aizrōdeitu par sasapulcēšonu nacionalūs, kultūrali-sabīdriskūs nūlyukūs, krīvu valdeiba na-atļautu. Tai tod statutūs palyka mērkis: «Izplateit muzykas zynōšonas storp bīdrim un jūs bārnim». Bet tūmār ar apstyprynōšonu tik vīgli nagōja. Kod Fr. Kemps un Cyukors statutus stōdēja prīkšā «gradonačalnikam», jim vajadzēja atbildēt: kamdēl tim Vitebskas latvīšim vajadzeiga sova bīdreiba, voi napīteik ar tom latvīšu b-bom, kas jau pastōv, kamdēl b-ba saucās «muzykaliskō», vai tī Vitebskas latvīši (latgali) patīši tik muzykala

tauta. Tūmār jys apsamīrynōja ar nūrōdeju-
mu, ka latgalim cyta ticeiba, cyta volūda un
originalas dzīsmes, un, kai mons. N. Rancāns
sovā «Latvijas vēsturē» roksta, atļōve latga-
lim «aizajemt ar muzyku».

Par dybynojāmū bīdreibu interese beja
lela un par jū runōja vysa Pīterpilš. Ir zei-
meigs aproksts, kai b-bas dybynōšona ir nū-
tykuse un cik lela lūma pi tōs ir pīdarējuse
mons. N. R. Šys aproksts skaņ sekuši: *)

«Kad marta mēnesī (1903. g.) Jezus bazneicas
skūlas zālē (Podolškaja 2) beja sasaukta bīdru dyby-
nōtōju sapulce, tad tautas sagōja tik daudz, ka beja
pylna zāle, školās koridori un pogolms. Pirmāis runōja
Fr. Trasuns, tod Kemps. Varēja redzēt, ka klauseitōji
na vysai labi saprūt b-bas nūlyukus, ka ir gaidējuši kū
cytu. Kad runōtōji vaicōja, vai kaidš nu sapulces da-
leibnikim nagrybātu jimt vōrdu un izteikt sovas dū-
mas, tad nivīns grybātōjs naatsaroda.

Organizatori lyka priškā nūteikt bīdru moksū seši
rubli godā un aicynōja jaunus bīdruš nōkt pi golda un
raksteitīs. Ilga klusēšonas un gaideišonas pauze.
Rokstōs dybynōtōji un salik naudu. Pīci-desmit cylvāki.
Nadrūšim sūlim pīit vīns ūtrs nu lelō pulka un nūlik
2—3 rubli, (tauta vyspōri nabeja tureīga un šī pōrs
rubli jim ari beja lela nauda).

Sajysuma monomi atslōba. Koleidz saraksteja
pyrmūs bīdruš un saskaiteja pyrmōs īmoksas, kas kūpā
sanōce nadaudz vairōk par 100 rubļu, tauta jau beja
izkleiduse un pēc pōrs stupdem jau tukši beja koridori,
pogolms un zāle pustukša.

Organizatori jutōs stipri pōrsteigti un gorā sašļu-
kuši. Tikai labsirdēigais Nikodemš Rancāns nazaudeja
gora stōvūkli, aicynōja strōdēt tōļok un nūlyka vaļdes
sēdi tyvōkōs, dīnōs otkon pi sevis, kur vajadzēja ap-

*) «Jaunāis Vōrds» 1933. g. Nr. 6, 7.

spriest telpu vaicājumu, kōra dybynōšonu un kaidas teatra izrōdes sareikōšonu.»

• Tai tad bīdreiba beja nūdybynōta un, patsateicūt N. Rancāna optimismam, kas nikod nazaudeja cereibu, ari sōka dorbōtīs.

Sanōce otkon valdes sēde pi N. Rancāna dzeivūklī (tī poši iniciatori — tikai tryucis Fr. Frasuns), nūlēme meklēt telpas. Bet tōs nabeja tik vīgli atrūnamas, jo daudzi nagribēja taidai svešas tautas organizcijai dūt. Beidzūt telpas atroda un b-ba sōka dorbōtīs Angļu prospektā.

Te, likās, nabyus liki aprōdeit uz tom apryndom, kas tōļok b-bas dzeivē jēme daleibu. Tī golvonā kōrtā beja pusizgleitōti latgali, vairōk nu tureigim un vacōkim piļsātas īdzeivōtōjim. Jī beja tī atbalsteitōji un veicynōtōji šam latgališu jaunōtnes pasōkumam. Jaunōtne, kas tūreiz beja ļūti tryuceiga, vītā sova groša, upurēja b-bai sovu nacionalū dedzeibu un dorbu. Naprokstama prīca un jautreiba beja vacōkūs cylvāku sirdis, kad jī ap sevīm redzēja studentus, gimnazistus un vyspōri jaunōtni, kas runōja jūs vacajā, pusaizmērstā dzymtā volūdā.

Bīdreibas pirmī dorbi beja dybynōt kōri, laseit kūpā dzīdōtōjus, dybynōt biblioteku, nūpērkt klavīres un mebeles. Vyss tys tyka izdareits. Tai ka sovu muzykas prateju, kas varātu mōceit dzīsmes nabeja, tad grīzēs pēc paleiga pi prof. J. Vītola, kas ari deve sovu skūlānu, kō vadeibā koris tyka nūstōdeits dizgon labi.

Nōkušā zīmā, t. i. 1903. godā Pīterpiļs «muzykalō b-ba» sareikōja **pyrmū teatra izrōdi**. Programā 5—6 tautas dzīsmes un Blaumaņa luga «Zagli». Aktīri latgaļu studenti un gimnazisti.

Par šū pyrmū latgaļu vokoru Pīterpilī «Gaisma» 1906. g. Nr. 9 roksta: Daudz kas īdams uz vokoru naticēja, ka tur tiks myusu volūdā spālāts un dzīdōts: «Myusu volūda pādejō nu vysom, jei nikur nait mūdē», na vīns tai runōja. Bet uz vokora acis vīn taidis iz-

plēte, kad ar sovom ausim izdzērda, kad patiši pa latvyskam spēlej un dzīd gleiti jauni kungi un jaunkundzes vysu ļaužu priksā un nasakaunej. — Bīdrejiba tyka slavē. Šys pyrmais vokors parōdeja, ka «Piteri» ir daudzi latvišu, kuri nav atstōjuši ni sovas mōtes volūdas, ni mīlesteibas priks dzimtines.

Vokors beja ļūti kupli apmaklāts. Mozajā zālē, kur beja tikai 300 krāslu, beja pulcējis ap 700 klauseitōju. Dažaj veceitei vai večam reizē ar smīklu beja sprukušas ari osoras, dzēržūt sovu volūdu un radzūt tik daudz sovas tautas brōļu kūpā: Krāslu pyrmos ryndōs sēdēja myusu b-kgi Fr. Trasuns, Nik. Rancāns, K. Skrin-da, Pīt. Dzenis, daži latvišu goreidzniki un myusu tureigōki latgališi. Tōļok vysas ryndas pylnas «prostōkas tautas», strōdniki, kungu kolpyunes un naskaitams daudzums bārnu, kas sēdēja vacōkim vai radinikim klēpi vai stōvēja pi vacōku krāslim. Ni policija, kas kōrteibu sorgōja, ni zāles apkolpōtōji najēme šū «nakōrteibu» par ļaunu, jo ari jim patyka tautas aizgrōbeiba un sajusma.

Par šū vokoru pat krīvu popularā avizē »Birževyja Vedomosti» pasarōdeja loba recenzija.

Tōļok b-bas kulturalā darbeibā atzeimejams: 1) vokoru sareikōšona, 2) prikslasejumi ar gaismas biļdem, 3) bibliotekas īreikōšona, 4) skūlānu atbaļsteišona, 5) bārnu kora dybynōšona un jūs mōceišona leidz ar dzīdōšonu ari lašeit un raksteit un laika kavēkļu īreikōšona un 6) kora, kūklātōju un orkestra dybynōšona.

Sareikōtī vokori deve prōvus atlykumus un nu tim atbaļsteja gimnazistus, studentus un ari vīnu stipendiju b-ba nūdybynōja pi konservatorijas.

Sōka īreikōt ari biblioteku un īgōdōt baltīšu literaturu, bet tauta, strōdniki un pusintelligence nav varējuši tū lašeit, jo sveša ortogra-

fija (gotu burti), pasveša volūda un saturs bīži napīmārōts latgaļu izprasšonai un gaumei.

Vysumā bīdreiba ir veikuse lelu un naaizmērstamu dorbu, lai gon na «muzykas» laukā, bet pi nacionalōs apziņas paceļšonas un tautyskōs kusteibas veidōšonas. 1906. g. O. Skrinda (J. Leidumnīks) par jū raksteja tai: «Pīterburgā b-bas nūzeime lela tōdēļ, ka jei **vīnoj, pulcej** vysus izkleidušūs pa lelū piļsātu latvīšus, patur storp jīm latvīšu goru un napīlaiž jūs pi sovas dzymtōs volūdas ni ticeibas aizmērsšonas. Vysā Latvijā b-bas nūzeime ir tei, ka jei pulcej vysus goreigā ziņā lobōkūs latvīšu spēkus un sagatavoj jūs pi nōkušō dorba tautas naizstrōdōtā dryvā.» («Gaisma» 1906. g. Nr. 9).

Šū sovu svēteigū tautas mūdynōtōja dorbu b-ba ir strōdōjuse leidz 1912. godam. Lai gon b-bas pōrvaldē bez N. Rancāna vēļ aktīvu daleibu ir jāmuši ari citi un N. Rancāns nabeja jōs pyrmais priķšņiks, tad tūmār N. Rancāna dzeivūkli jei dzyma, jys aktīvi pi tōs strōdōja un jamūt vārā tū, ka jys nikod nav kōrōjis gūda un omotu, jō leli nūpalni pi šōs b-bas rasšonōs un pastōvēšonas ir nanūlīdzami.

4. Mons. N. Rancāna avīze „Sākla“.

Mons. N. R. labi redzēja gon Pīterpiļs latgaļu vajadzeibas, gon ari tūs, kas dzeivōja Latgolā. Jys ari zynōja, cik lela nūzeime ir avīzei pi tautas audzynōšonas.

Bet nabeja avīzes, kas kolpōtu latgaļu vajadzēibom. Gon tymā laikā Pīterpilī iznōce baltišu avīzes (kreisō vērziņa «Strādnieku Atbals» un lobō «J. Pētrb.» avīzes), bet latgali gotu burtu dēļ tūs naskaiteja.

Latgaļu audzynōšonai beja vajadzeiga atseviška avīze. Rodōs ari labvēleigōki apstōkli tōs izdūšonai, jo 1904. godā tyka atcalts drukas aizlīgums.

Izmontojūt šūs apstōkļus N. R. izdeve sovu avīzi «Sākla» 1906. g.

Lai gon šei avīze nadabōja ilgi apcelōt dzimtines sātas, tūmār tai ir sova nūzeime. Caur jū N. R. paude sovus īskotus audzynōšonas un izgleiteibas lītōs, caur jū ari jys deve losamū vilu tautai. Pīmāram «Sāklas» 7. numurā N. R. aicynoj «Vuicit sovus bārnus», pi kam jys pats apsajam gōdōt, lai gimnazisti un stuđenti varātu dabōt dorbu: stuđes, mōjskūlōtōju vītas un t. t.

Avīze izgōja tikai kaidus 3 mēnešus, jo N. R. dreizi tyka pōrcalts nu Pīterpiļs uz Rēzekni.

Mons. N. R. avīze «Sākla» nabeja pyrmō latgaļu avīze. Nadaudz agrōk par tū beja iznōkuse «Gaisma» (Fr. Kempa izd.), kas gōja cytus ceļus na kai religiskietiskō avīze «Sākla». Bet tymā pošā godā iznōce ari treša avīze «Auseklis» (Fr. Trasuna izd.) un «Sākla» beidze eksisteit. Dreizi apsastōja ari «Auseklis» un tai otkon latgali palyka uz ilgōku laiku bez avīzes.

Vēļ nu N. R. darbeibas Pīterpilī var pīminēt tū, ka jys jēme daleibu «Latgališu sovstarpeja paleiga b-bā», kū vadeja K. Skrinda. Bet te jam nabeja golvonō nūzeime.

Ar tū beidzams pōrskots par N. R. golvonōkim sabīdriskim dorbim un tūs nūzeimi Pīterpilī (par jō rokstim vēļōk), jo ar 1907. g. jys teik pōrcalts uz Rēzekni.

B. Mons. N. R. darbeiba Rēzeknē.

Pōrsaceļūt uz Rēzekni, otkon N. Rancānam atsaver plašs dorba lauks. Golvonā kōrtā jys turpynoj strōdōt pi tautas audzynōšonas un jōs izgleiteibas līmiņa paceļšonas. Te jys uzajam ryupes par skūlu dybynōšonu, uzturēšonu un izveidōšonu, par sovas volūdas gūdā ceļšonu un latvysku spāku saisteišonu skūlas dorbā. Bez tam jys vēļ ryupejās par kooperacijas paceļšonu un paleidzeibas bīdreibom.

Lai lobōk izprostu N. R. darbeibu un nūvērteitu tōs nūzeimi, apsastōsim pi dažim tō laika apstōklim, pi dažim pasōkumim, kurim Latgolas vēsturē ir sova radzama vīta, un caur šim pasōkumim vārōsim N. R. darbeibas nūzeimi.

1. Rēzeknes Tērdzeibas skūla un N. Rancāns.

1907. godā, tys ir tymā pošā laikā, kad N. R. pōrsaceļ uz Rēzekni, šyte Rēzeknē rūnās lels nūtykums: privatā kōrtā teik nūdybynōta augstōka mōceibaš īstōde — **Tērdzeibas skūla.**

N. Rancāns šū pasōkumu nu sirds apsveic, jo leidz šam nav bejis ni vīnas latvyskas skūlas, un valdeibas skūlōs katōli latgali par skūlōtōjim navarēja byut. Tōpēc it seviški lels ir bejis N. Rancāna priks par sagaidamū latvyskū skūlu.

Kōpēc tei varēja byut latvyska? Vai tōdēļ vīn, ka jū dybynōja latvīts? Nā! Tys vairōk nōk nu jōs nūsaukuma «tērdznīceibas skūla».

Līta taida. Pēc 1905. goda daudz dybynōja tērdznīceibas skūlas. Na jau latvīši beja palykuši par taidim tērgōtōjim, ka byutu dēļ tō jim vajadzeigas skūlas, bet tōdēļ ka tērdznīceibas skūla atsaroda tērdznīceibas un ryupnīceibas ministrijas pōrziņā, kurai beja daudz liberalōki īskoti un vīglōki nūteikumi na kai tautas apgaismōšonas ministrijai. Šei tērdznīceibas ministrija taipat deve pabolstus, bet atstōja dybynōtōjim lelōku breiveibu skūlas ikōrtōšonai un mōceibu pasnēgšonai. Tōpēc beja cereiba īvest latvīšu volūdu un skūlu padareit latvyskōku, kai pōrejōs, kurōs valdēja pōrtautōšona.

Tai ka Rancānam Pīterpilī beja lobas atteiceibas ar augstom apryndom, tod ar jō gōdeibu Kalniņam, tērdzeibas skūlas dybynōtōjam, ari izadeve dabōt atļōvi un skūlu nūdybynōt. «Jauneibas dūmas» 22. lop. atzeimej: «Seviški Rēzeknes dekanam N. Rancānam ir leli nūpalni pi skūlas uzsōkšonas».

Rancāns, byudams par dekanu, pamūdy-
nāja draudžu prāvestus, lai tī paziņoj nu am-
bonom par jaunās skūlas atvēršonu.

Skūlā pījēme puikas un meitines. Pogostskūlu bei-
gušūs pījēme pyrmā sagatavōšonas klasē, vai ar eksa-
menim ūtrā. Bez 2 sagatavōšonas klasem beja vēl 4
specialklases. Tai tad 6 klases. Pyrmā godā atvēre
tikai 4. klases, un tūmār izarōdēja par daudz. Moksā
beja sagatavōšonas klasēs 40 un specialklasēs 60 rubļu
godā.

Nasavērūt uz vysu b-kgu agitaciju, pyrmajā godā
skūlā istōja tikai kaidi 15 latviši un pōreji 80 cyttau-
tiši: pūli, krīvi, žēidi; vālōkūs godūs strauji pīsajēme
skūlānu skaits un ari latviši (1918. godā bejis 400
latvišu).

N. R. skūlā naoficiali mōcēja latgaļu dia-
lektu un vālōk, pasateicūt N. R. pyulem, skūlā
tyka īvasta latvišu volūda kai prikšmats.

Šei latvišu volūdas īvesšona beja ļūti svareigs
fakts. «Dzimtenes Vēstnesis» 1912. g. Nr. 144, stōstūt
par Latgolas tautskūlom, atzeimej, ka kuratora Volfa
laikā bejis atļauts īvest latvišu volūdu skūlōs 1907./8.
g., kū izmontōjušas tikai Rēzeknes Tērdzniceibas un
katōļu bazneicas skūlas. Pēc 1909. goda visi lyugumi
bejuši bez sekmem.

Ir ziņas, ka nasavērūt uz mynātū, lai īvastu lat-
višu volūdu, vajadzējis augstajim kungim reikōt seviš-
kas vīseibas, un tod tikai latvišu volūdas lita gōjuse
cauri.

Skūla reikōja latvyskus vokorus. Vairōki vokori
nūtyka kūpeigi ar Pīterpiļs studejušū jaunōtni. Uz Rē-
zekni un cytom piļsātom braucei tei pat trupa, kas uza-
stōja Pīterpiļs muzykalōs b-bas vokorūs. Rēzeknē
1907.—08. godā jī izrōdeja Blaumaņa lugu «Launais
gors». Vokorā dzīdōja ari «Divs, svēteļ Latviju».

Sveštautišim beja lels breinums, ka latviši pi šos dzīsmes cēlēs kōjōs, un vysūs valdeja saiyusma¹⁾.

1909. goda pavasarī, kad tērdznīceibas skūla beja pastōvējuse tikai 2 godus, tragiskā nōvē myra T. Kalniņš.

Skūlu nūpērka kaidis Krīvijās tabakas tērgōtōjs un jō brōļs skūlā beja par inspektoru. Tai ka tei tērgōtōjam nikaida īnōkuma nadeve, tad jys pēc goda skūlai atmete ar rūku.

Lai skūla nazustu N. Rancāns nūdybynōja skūlōtōju sabīdreibu, kas pōrjēme tērdznīceibas skūlas uzturēšonu. Ari šei sabīdreiba izjuka.

Tad N. Rancāns, kam nikod natryuka enerģijas un pacīteibas, nūdybynōja nu Rēzeknes piļsātas dažaidu ticeibu un tauteibu piļsōnim bīdreibu: «Tērdznīceibas izgleiteibas veicynō-

¹⁾ Myusu tagadejais valsts himns ari vālōkūs sareikōjumūs ir dzīdōts Rēzeknē. Sal. «Latg. V.» 1935. g. Nr. 50. «Nu laikmeta dokumentim». 1914. g. 26. aprīlī ir nūticis drukas aizlīguma atcešļonas pīmiņas vokors, kū reikōjis Dr. O. Skrinda. Šymā vokorā Tērdzeibas skūlas audzēkni ir spēlējuši R. Blaumaņa «Sastdīnas vokors» un koncerta golā apvīnōtī kori spēceigi nūdzīdōjuši «Dīvs, svētej Latviju». Šys nūtykums apraksteits tai: «Šei myusu tagadejō tautas lyugšona tūreiz sōkumā programā nabeja uzjimtā. Kad priķšnāsumu beigōs kaidis nadrūši īsaminēja, ka vajadzātu nūdzīdōt ari «Dīvs, svētej Latviju», tad Nik. Rancāns ar saiyusmu īsasauce: «Par kū že nā, raunit, raunit!» Un jam par atbīldi apvīnōtī kori spēceigi īsōce dzīdōt. Sa iyusmai nabeja gola. B-kgs N. Rancāns pyrmais pīsa cēle kōjōs. Tam sekōja vysa zāle. Apriņķ'a izpravniks (priķšnīks) Rozentals apjuka un nazynōja kū dareit».

šonas bīdreibu», kura tad skūlu pārjēme sovā vadeībā.

N. Rancāns beja par šos b-bas vadeitōju un skūlas kuratorijas priekšsādātōju. Jys grīzēs ar lyugumu pēc pabolsta pi Rēzeknes zemstes, kur nalelu pabolstu ari dabōja, bet tys beja par mozu dēļ skūlas, kas beja krytuse porōdūs. Tad N. R. raudzēja skūlai sagōdōt leidzeklus cytaidi. Jys mēginōja ūintereseit dažaidas bogōtōkas personas, kas skūlai ari zīdōja prōvōkas sumas. Tikai nu muižinīkim atbolsta nav bejis. (Sal. N. R. Latv. vēst. 195 lp.). Tad 1911. godā vosorā N. Rancāns aizbrauce ar priekšlasejumu par **latgaļu apgaismeibu un tērdznīceibas skūlu** uz Rīgas Latvišu b-bas zineibu komisijas, vosoras sapuļci. Tai ka šys eisais izsmeļušais referats (īspīsts «Latvijā» 1911. g. Nr. 140. un 141.) ir bogōts ar interesantu saturu, tad es te jū atkōrtōšu:

«Apgaismōšona ūgyustama trejaidā celā: caur skūlom, ar grōmotom un avīzem. Latgolā šamōs trejōs lītōs, kai seņōk, tai ari tagad volda lels tryukums. Skūlu var saskaiteit leidz 300. Itymā skaitā ir vina realskūla, 1 komercskūla, 2 tērdznīceibas skūlas, 5 gimnazijas, 3 omotnīceibas skūlas, 2 progimnazijas, 7 mīstu skūlas, 1 zemkūpeibas skūla, bet pōrejōs cytas zamōkas pogosta vai tautas skūlas. Bet kū tys nūzeimōj dēļ 400 000 latgalim? Ir izrēkinōts, ka daudzi tyukstūši latgaļu bārnu palik bez skūlas mōceibas. Latgaļu bārni vysvairōk apmeklej zamōkōs, seviški pogosta, mīstu un tērdznīceibas skūlas, bet augstōkōs skūlōs latgali leidzekļu tryukuma dēļ var īsastōt tikai pavyksam mozā skaitā. Cikom Baltijā saraksteiti vasali grōmotu katalogi, Latgolā iznōkušōs grōmotas var saskaiteit pa pērstim. Vineigō latgaļu avīze «Dryva» ari nastōv uz drūšom kōjom, jo kai grōmotu tai ari avīžu

laseitāju moz. Saleidzinojūt Baltijas skūlas ar Latgolas skūlom atrūnam vēl vīnu lelu starpeibu. Latgolas skūlās nikur oficiāli nav atļauta latvišu volūda kai priekšmats un vīteji latgali tymōs par skūlōtōjiem navar byut. Izjāmums nu šō vyspōrejō stōvūkļa ir Rēzeknes tērdzniceibas skūla. Jū nūdybynōja 1907. g. skūlōtōjis kurzemņiks J. Kalņiņš. Jys byudams par mynātōs skūlas pyrmū inspektorū sōka strōdēt vītejim latgalim par lobu, bet liktijs naļōve jam šū dorbu turpynōt. Pēc Kalņiņa nōves skūla pōrgōja privatōs un vēl pēc tam skūlōtōju pulceņa rūkōs. Vīnā un ūtrā gadejumā beja radzams, ka skūla bez vīnreizeiga pabolsta navarēs izakult nu tim porōdim, kaidi tai palyka pēc J. Kalņiņa nōves. Tamdēļ skūlōtōju pulceņš nūdybynōja «Tērdzniceibas un izgleiteibas veicynōšonas b-bu», carādams, kū navar izdareit vīns cylvāks vai mozs skūlōtōju pulceņš, tū izdareis bīdreiba. Bīdreibai statuti jau apstyprynōti nu valdeibas un jei faktiski šū skūlu sajēme sovōs rūkōs. Vēļ vīns īmešlis, kōdēļ beja nūdybynōta šei b-ba, beja tys, ka b-bai ir tiseiba izmeklēt skūlas gūda kuratorus un padūmi. Caur **dažu** personeigu gōdeibu ir vysaugstōki apstyprynōtas atleidzeibas un privilegijas, kuras var atrast sabīdrisku tērdzniceibas skūlu normalūs statutūs. Lai gon Rēzeknes tērdzniceibas skūla tagad pīdar bīdreibai, tad tūmār jei ir tikai pārņ rodusēs un leidzekļu jai nav. Valdeiba materialā ziņā b-bu napabolsta, bet ir davuse skūlai dažas sevišķas breiveibas. Leidz rudīņam b-bai jōsamoksoj pōri par 2000 rubļu skaitūt kūpā skūlas porōdus un skūlōtōju olgu par vosoras mēnešim. Sovā dzimtinē b-ba ir grīzusēs pi dažaidom personom, bet pa lelōkai daļai jōs lyugums ir palicis saucēja bolss tūksnesī. Radzams, ka še vēl naprūt cīnēt b-bas un tauteibas idejas. Daži ir indiferenti, bet natryukst arī taidū, kurim latgaļu atteisteibas īšona uz priekšu ir napateikama un preteiga. Myusu krōjaizdavū kases vēl ir pavysam jaunas un naspēj snēgt lelōku atbolstu. Rēzeknes tērdzniceibas skūla latgalim sevišķi dōrga, ka vīneiģi te ir oficiāli atļauta un teik pīkūpta latvišu volūda. Pate b-ba un skūlas skūlōtōji pa lelōkai daļai sastōv nu lat-

višim. Skūlnīku tūr šūgod beja 120 nu kurim 85% latvišu. Nu šos skūlas nu varātu nōkt tautas darbinīki, kuru Latgolā lels tryukums. Ivārojūt tū, ka tagad katōļu goreigā seminarā teik pījimti tērdznīceibas skūlu beiguši, tad jau lels pulks uz turini taisōs. Par go-reidznīkim palykuši jaunī tautas dāli tiks syuteiti uz sovu dzimtinī un strōdēs tai par lobu. Vēl mozs paskaidrōjums. Vysu latgaļu teatru vokoru sareikōtōji un koru dalebīniki ir pa lelōkai daļai šos skūlas audzēk-ni; jo dažōs cytōs skūlōs ir aizligts skūlānim šaidōs litōs dalebīu jimt. Tai tad Rēzeknes tērdznīceibas skūla na tikai dūd specialu izgleiteību, bet ir **ari par tauteības veicynōtōju** caur jaunōku paaudzi.

Feidzūt ir jōizsoka latgaļu vōrdā sirsneiga patei-ceiba Baltijas b-bom un atseviškom personom, kas jau ir paleidzējušas storp latgalim izplateit gaismu. Tai ekonomiskō b-ba ir upurējuse 500 rubļu priks zemkū-peibas skūlas īreikōšonas. Stukula kgs tam pošam mērķ'am pisyutejis dōvynōjuma listi ar 118 rubļu. Caur Bisinika un Berga⁸⁾ kgim izdūtas daudzūs eksempla-rūs 3 dereigas grōmotas latgaļu dialektā. Šī naudas upuri tad nu pīrōda, ka Baltijas latvišim Latgola nav vīnaldzeiga, kas mani idrūšinoj b-bas vōrdā grīztīs pi jums paleidzēt šai skūlai. Paleidzeiba ir steidzami va-jadzeiga un naatlikama. Mes asam na tikvīn kaiminī, bet ari brōli, vīnas mōtes dāli. Myusus vīnoj vīna un tei pošā tauteības ideja un kulturalō darbeiba. Vīna un tei pošā jaukō dzīsmē «Dīvs, svētej Latviju» satrycy-noj un aizkustynōj kai Baltijas latviša, tai ari latgaļa sirdī. Pi jyusu vysur dag lēli kulturalas gunkuri, bet Latgolā vēl ir tymss; tik vīnā moza gunteņa — Rē-zeknē mirdz tei, bet bez jyusu paleidzeibas tei izdziss, kas Latvijai byutu par lelu nalaimi. Jyusu rūkōs, cī-neiti kungi, jyusu labvēleigūs siržu gōdeibā es nūdudu mozū Latgolas guņskureņu — Rēzeknes tērdznīceibas skūlu. Es stipri ceru, ka jyus naļausit ļai izdzist, bet paleidzēsīt ļai, ļai ļei speid vēl gaišōk...»

⁸⁾ Te nav jōdūmoj Arveds Eergs, kas ari tymā laikā beja pazeistams, bet gon agronoms Bergs, J. Bissinieka leidzstrōdnīks L. L. E Sab-bā.

Sei patriotiskō N. Rancānā runa tyka uzjimta ar lelu sajusmu. «Rancāna kgs taču runōja latgaļu izlūksnē un visi jū saprota» (turpat «Latvijā»).

Daži jū ari atbolsta, bet sajusma ir bejuse lelōka par dorbim, jo nōkušā godā, t. i. 1912. godā vosorā «zineibu komisijas» vosoras sapulcē skūlōtōjs J. Rupais (baltīts) referējūt par «Latgola un jōs darbinīku pozitīvōs un negativōs puses» soka: «Ar atzineibu Latgolā jōmiņ vīna skūla — Rēzeknes tērdzniecības skūla. — Pōrmatumi par latvīšu vīnaļdzeigū izaturēšonu pret latgalim ir peļneiti: ir snāgts mozs pabolsts, ir atsasaukušas tikai dažas privatpersonas un pōrs naudas īstōdes, cikom Ekonomiskō sabīdreiba Latgolā taisa lobu veikalus.» («Latvija» 1912. g. Nr. 147.)⁹⁾

Tūmār N. Rancāns beja īinteresējis tautīšus, un pabolsti nōce ap 1000 zalta rubļu, tai ka nu porōdim pusleidz varēja izkļūt. Skūlānu skaits auga 1910. g. — 79; 1911./12. g. — 141; 1912./13. g. — 180; 1913./14. g. — 209 un 1914./15. g. — 223 nu tim 170 latvīši, un 1918. godā jau 400 skūlānu. Lai sekmeitu latvīšu volūdas prasšonu pi latgalim un rostū literaturu, kuratorijas priekšņiks N. Rancāns grīzēs ar lyugumu pi Baltijas laikrokstu un žurnalu redakcijom, lai, syuteidamas skūlai breiveksemplarus, sekmeitu izgleiteibas lītu.

⁹⁾ Leidzeigu nūvērtējumu atrūnam ari Fr. Kempa atmiņōs: «L. L. Ek. Sab-bas apyryndas vairōk taiseja veikalus, nakai veicynōja nacionalū lītu».

Taidus arī syutejušas vairōkas redakcijas un «Dereigu grōmotu» nūdaļa.

Vēl var pīzeimēt, ka Rēzeknes tērdzniceibas skūla vokorus reikōja (kas deve inōkumus skūlai) na tikai dzimtinē, bet arī Rīgā. 1912. godā pavasari skūla brauce ekskursijā uz Rīgu un, lai sagōdōtu leidzekļus, tur sareikōja izrōdi «Latgali izrōdeja 2 komedijas «Dullais Dauka» un «Odums un Īva», bet reidzniki tūs pabalsteja ar dzīsmem un muzyku. Izpildeja atsauksmeigi.» («Latvija» 1912. g. 9. junijā). Nu Tērdzniceibas skūlas izbraucinim vēl mynama ekskursija uz Pīterpili.

Skūlā N. Rancāns pamūdynōja skūlānus krōt tautas dzīsmes un meikles u. t. t. Skūlāni tū arī čakli dareja, un kad 1915. godā «Tērdzeibas izgleiteibas b-ba» izdeve skūlānu un cytu rokstu krōjumu «Jauneibas Dūmas», tad tur jau varēja īvītōt 500 meikles. Klōt vēl pamūdynōjums tautai.

Bez šaubom, par šū dorbu N. Rancānu arī denuncēja, bet jys aizbraucis pi golvonō inspektorā Malinina vysu nūkōrtōja, un atbraucis varēja saceit «Raunit, raunit taipat tōļōk!»

Tai skūla arvīnu atsateisteja. Kad kara laikā valsts skūlas evakuejās, tad tērdzniceibas skūla vēl palyka uz vītas. Tymā arī varēja mōceitīs bēglu bārni, kas īplyuda nu Kurzemes. Vēl vairōk. Tymā arī nūsavītōja Jelgavas zemkūpeibas skūla ar dir. Mazvērsīti. Tad N. Rancāns ar Mazvērsīti staigōja pa Krīvijas īstōdem un pi īspaideigim ļaudim lyugdami pabolstus bēglim un ar jūs gōdeibu bārni tyka apgōdōti.

Rēzeknes Tērdzeibas skūla» pastōvēja leidz 1918. godam. 1920. godā tyka nūdyby-

nōta Rēzeknes valsts vydusskūla, kas arī pārjēma šos tērdzniecības skūlas inventaru un skaitīs nu jās izauguse.

Rēzeknes Tērdzeības skūlā ir mōcējusis daudzi Latgolas dāli un meitas. Šai skūlai ir lela nūzeime pi latgaļu inteligences paceļšonas, bet reizē arī radzam, ka N. Rancānam pikreit lelais nūpalns, ka šei skūla varēja pastōvēt un kolpōt Latgolas vajadzeibom.

2. Rēzeknes bazneicas skūla.

Reizē ar pyulem par tērdzniecības skūlu jys atvēre arī cyta tipa skūlu. Tai ka valdeības skūlōs vyss beja tikai krīviski, tad N. Rancāns gribēja atvērt latvyskōku pamatskūlu, kas jam arī izadeve. Sōcūt ar 1907./8. mōceības gođu pi Rēzeknes bazneicas tyka atvārta draudzes skūla dēļ mozajim bārnim.

Pēc 1900. goda Latgolā tyka atvārtas daudzas tautskūlas vai pogostskūlas, bet, kai jau mynāts, latvīšus katōļus par skūlōtōjim nāplāide un vyss tyka mōceits krīvu volūdā. Lai gon 1907. godā tyka atļauts cyttautišu pirm-skūlōs bārnus mōceit sovā volūdā un latvīši varātu mōceitīs latvyski, tad tūmār atteiceibā uz šō realizeišonu Latgolas pogostu vadeitōji nikō natyka darejuši¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Tai šūs apstōkļus atreferej Fr. Trasuns rokstā: «Latgolas tautskūlu līta» «Zemkopis» 1907. g. Nr. 48). Bet nu palik šaids vaicōjums: Vai kaids tymūs laikūs, kad valdeja režims, varēja tū isadrūšynōt praseit? Tys, ka kaida līta ir oficiālī atļauta, nanūzeimoi, ka arī tyu-

«Tagad skūla stōvēs cīma vydā, bet bār-nus tai pat mōtem byus jōmōca latvyski laseit». («Zemkopis» 1907. g. Nr. 50).

Bet cikom Fr. Trasuns nūsadorboj tikai ar patriotiskim vōrdim, pa tū laiku N. R. tve-rās pi konkrēta dorba. Dybynoj skūlu un da-boj atļōvi ari mōceit latvīšu volūdu (sal. Dzimt. Vēstn. 1912. g. Nr. 141).

Rēzeknes draudzes skūlu atklōj 1907. g. 26. sept. Jei nūsavītoj bazneicas mōjā. Pi at-klōšonas klōt ir skūlu inspektors, muižinīki, piļsātas ivārojamōkōs personas un draudzes lūcekli. (Sk. Zemk. 1907. g. Nr. 42). Skūlas kurss 3 godi, mōca krīvu volūdā, ticeibu lat-vyski, vēļōk N. R. izgōdoj, ka latv. volūdu mō-ca kai priķšmatu. Tei ir pyrmō skūla, kū vaļ-deiba atļōvuse atvērt pi bazneicas.

Jau pyrmajā gōdā skūlā ir 72 bārni, bet latvīšu nu tim tikai 35, pōrejī pūli, krīvi un pōrpūļōtī latvīši, kas tūreiz beja seviški mūdē. Uz skūlas egleiti bārni izrōdeja latvisku ludze-ņu «Spūki». Tū šam gadejumam beja sagata-vōjis N. R. Ludzeņa nav uzaglobōjuse un nav zynoms vai tei ir bejuse originals, vai tulkō-jums.

Ari šū skūlu inspektori ir gribējuši slēgt, bet N. R. panōcis, ka tei vīnmār palyka. Tai tei pastōvēja leidz 1917. godam. Leidzekļus

leņ faktiski īspējama. Vēsturē mes varam atrast daudz taidas paraleles, ka pēc oficiāli atļautom lītom faktiski reizem nadreikst praseit. Tai tad sova nūzeime byus obim apstōklim.

Mons. N. Rancāna 1907. g. nūdybūtās pirmās draudzes skūlas Latgolā
skūlāni ar skūlītōjīm.

šos skūlas uzturēšanai deve N. R. dybynōtō «Katōļu labdareibas b-ba» un «Rēzeknes Zemste».

Rēzeknes «Kat. Labd. b-ba», lai sagōdōtu leidzekļus, reikōja vokorus. Zemkopī (1907. g. Nr. 44) ir ziņas, ka jei dēļ Draudzes skūlas jau 1907. g. 25. sept. reikōjuse koncertu un Zimasvātkūs uzvaduse lugu «Zagli» (Blaumanis). Programā latvyskas dzīsmes. Šī latvyskī vokori latgališu sabīdreībā atstōjuši lelu īspaidu. Tūs īrūsynōtōjs un organizeitōjs ir N. R.

Tai auga un izaveidōja pyrmō latvyskō pamatskūla, kas N. R. gōdeībā dorbōjēs leidz lelinīku laikim.

3. Saimnīciska rakstura bīdreibas un N. Rancāns.

N. Rancāns redzēja, ka latgalim tryukst saimnīcisku organizaciju, ka tērdznīceiba ir žaidu rūkōs, kas izsyuc un krōp Latgolas zemniķu. Tōpēc jys gribēja īkōrtōt, lai zemniķs par sovu montu sajimtu taisneigu moksū un par syuri īgyutu naudu lobu preci. Tū varēja panōkt ar kooperaciju, lai latvīts pērktu latvyskā bīdreībā, lai tautīši turātūs sovs pi sova.

Lai tū panōktu, jys izdeve grōmateņu «Kooperacija» un aicynōja dybynōt bīdreibas, kooperativus un krōjkases.

Tai gon uz N. R. īrūsynōjumu, gon jō vadeībā tyka nūdybynōta: 1) Latgolas krōjaizdavū sabīdreiba, 2) Rēzeknes latvīšu kooperācijas b-ba «Ekonomija» un 3) Latgolas zem-

kūpeibas b-ba, kas vēlāk atvēre pirmū zemkūpeibas skūlu Latgolā.

Kooperatīvs pa Latgolu dybynōja nūdaļas un krōjaizdavū sabīdreiba paleidzēja aizdūdūt un pījamūt naudu, taidā veidā styprynōja latgaļu zemnīceibu.

Bet vyslelōkō nūzeime beja mons. N. Rancāna dybynōtai «Latgolas zemkūpeibas bīdreibai.»

Jō nūdūms vīnmār ir bejis dūt tautai zynōšonas, un šei bīdreiba beja par leidzekli lauksaimnīceibas kulturas paceļšonai. (Dryva 1909. g. Nr. 24).

Šei bīdreiba ar N. Rancāna pyulem nūorganizeita 13. julijā 1909. godā. Lai gon nu bīdru moksom bīdreibas īnōkumi beja nīceigi, tad tūmār tei dīzgon eisā laikā paspēja sareikōt daudzus kursus, daudz vītōs un tī ar N. Rancāna gōdeibu nūtyka latvīšu volūdā. Vyspōri «vysus pasōkumus N. R. centēs īvest latgaļu dialektu kai darejuma volūdu.» («Jaunākās Ziņas» 1933. g. Nr. 166).

Šōs pošas bīdreibas pōrziņā 1910. godā nūtyka Rēzeknē pirmō lauksaimnīceibas izstōde¹¹⁾, kur rōdeiti lobōki zemnīceibas sasnāgumi.

¹¹⁾ Sal. «Dryva» 1910. g. Nr. 52, 54 un 55. Bez tam Kemps sovōs atmiņōs par tū roksta tai: «Vosorā 1910. g. beju Rēzeknē-kūpā ar N. R. sōcis dūmōt par zemkūpeibas izstōdes sareikōšonu. N. R. kai vysod: Labi, jōtais izstōde! Tyuleņ mes gōjom pi L. Lauks. Ekon. Sab-bas nūdaļas vadeitōja un pi pūļu zemkūpeibas b-bas prikšsādātōja, vai jī pījims daleibu izstōdē,

Vēlāk pi šīs bīdreibas tyka nūdybynōta lūpkūpeibas pōrraudzeibas bīdreiba un izvasti citi lauksaimnīceibas pasōkumi, kas nōce par svēteibu tautai.

Bet pats lelōkais «Latgolas zemkūpeibas bīdreibas» pasōkums beja:

4. Greiškānu zemkūpeibas skūlas nūdybynōšona.

Kai jau saceits, zemmīku izgleiteibas un labklōjeibas pacešjona beja vīna nu golvonom vysas mons. N. Rancāna darbeibas idejom.

Dūma par lauksaimnīceibas skūlas atklōšonu beja rodusēs jau seņ, bet tikai 1910. godā rodōs izdeveiba tū realizeit. Šū izdeveibu sa-

kū sadūmōjuse latgališu zemkūpeibas b-ba (faktiski N. R.). Obejas b-bas pīkryta. Maņ uzticēja izstōdes organizeišonu, golvonais izstōdes laukuma apbyuvi (piļskolna nūmalē, kur tagad elektriskō stacija). — Ōmotu maņ deve, bet naudas nadeve. Pēc ilgom runom un sarunom pūju zemkūpeibas b-ba (bar. L. Mantefels) izsnēdze maņ 600 rubļu. L. L. E. Sab-ba nikō nadeve, šī poši byuves sovu paviljonu! Itkai izstōdes lītai cytu izdavumu nabyutu. — Izstōdi nūslēdzem jau gondreiz ar 25 000 rubļu aprgūzējumu. N. Rancānam te beja lels nūpalns, ka meža materialu tērgōtōji mani kreditēja, un es varēju ceļt izstōdes paviljonus, par kurim otkon īgōja nauda nu eksponatim. N. R. beja kotru dīnu izstōdes laukumā: «Kai it, kai pīsaroksta, cik izmoksōts?» Nu bazneicas ambonas kotru svātdīn vāsala lekcija par izstōdes nūzeimi. Nu vysom molom jō plebanē pīgryude vodmolu, deču, vysaidu rūku dorbu kolnus». Izstōdes laikā piļskolnā nūtykuse izrōde, kur Čehova «Lōcis» izrōdeits latgaliski.

gūdāja kaida labvēle **Vanda Vodynska** (pūļu patriote), kas gūdam mynama myusu kulturas vēsturē. Šei sīvīte ryupējās par zemniku apgaismōšonu un beja lela labdare vysai apkōrtnei, vysom tautom. Jei nu sovas Taudejanu muižas dōvynōja Latgolas zemkūpeibas b-bai dēļ zemkūpeibas skūlas īreikōšonas 25 ha zemes un meža materialus¹²⁾.

Lai gon šei dōvona beja lūti lela, tad tūmār vajadzēja daudz pyuļu, daudz energijas, lai te taidu skūlu nūdybynōtu, izcaltu tai mōju un sagōdōtu inventaru un mōceibas leidzekļus.

Nanūgurstūši mons. N. Rancāns strōdōja pi leidzekļu vōkšonas un taidi tyka sagōdōti gon pabolstu, gon dōvonu veidā. Tyka izbyuvāta un ari 1912. godā 26. julijā skūla atklōta. Bīdreibas vajadzeibom N. R. zīdōja ari nu sovas naudas. 1912. godā kad N. R. beja par bīdreibas priekšnīku, kai tys pēc goda pōrskota ir radzams, jys nu sovīm leidzeklim b-bai ir devis 66 rubli 45 kap.

Par skūlas pōrzini beja latgaļu sabīdriskais darbīnīks agr. J. Čeksters. Skūlōtōjus atrast beja lūti gryuti. Skūlā pījēme puikas un meitīnes, beigušus tautas skūlu; par skūlu nikō navajadzēja moksōt, tikai uzturs sovs; kurss 2 gadeigs.

Pi skūlas īreikōja plašus augļu dōrzus un fermu un vėlōk nūdybynōja mebeļu peišonas apmōceibu. Lai byutu materials, šam nūlyukam nu sāklom audzēja sevišķus kōrklus.

¹²⁾ Šys dōvynōjums (Greiškānu krūga zeme) aprēkinōjams: 25 ha zemes à 150 rub. — 3 750, myura krūgs (vysmoz) — 5 000, meža materials — 2000, kūpā 10 750 zalta rub. Tys ir pōrōk lels dōvynōjums nu V. Vodynskas puses, kad poša nabeja nu lelim bogōtnīkim.

Skūlas ir saīsteitas ar izdavumim un tūs segšonai ir jōsagōdoj leidzekli. Beja vajadzeigi pabolsti, kas vīnmār nōk gryuši. Tikai 1913. godā zemste pīšķir 1100 rubļu pabolstu. Pi leidzekļu sagōdōšonas dēļ Greiškānu zemkūpeibas skūlas N. R. ir pyulējis taipat kai dēļ tērdzniceibas skūlas.

1912. godā rudinī par ticeibas mōceibas skūlōtōju teik nūzeimēts šymā skūlā pats N. Rancāns. Tai pirmī skūlōtōji te ir J. Čeksters, M. Okolovič un N. Rancāns.

Vysōs svareigōkōs sapulcēs N. R. beja naztryukstūša persona. Tai ari kad 1910. godā decembrī Vitebskā sanōce guberņas zemkūpeibas darbinīku sapulce, ar delegatu kūpskaitu 90, tad vīneigais tur katōļu goreidznīks beja mons. N. Rancāns («Dryva» 1911. g. Nr. 68).

Mons. N. Rancāna darbeiba lauksaimnīceibas kulturas pacešļonā un kooperācijas laukā ir ļūti plaša un bogōta nūpalnim. Bez organizacijom un skūlom šai sovai idejai N. R. sovus dorbus ir zīdōjis cytaidā veidā, raksteidams un izdūdams napīcīšamōs rūkas grōmotas.

5. Rēzeknes vēsturiski-etnografiskō b-ba un N. Rancāns.

N. R., mīļōdams sovu tautu, ryupējōs ari par tautas tradīcijom un par tautas senōtni.

Kad 1910. g. Rēzeknē nūtyka lelō lauksaimnīceibas izstōde, par kuru jau īpriķš ir minēts, tad vīnā nu šōs izstōdes stendim beja sakūpōtas seņlitas — eksponati ar lelu efno-

grafisku vērtību. Šymā dorbā jam paleidzēja tyvōki leidzstrōdnīki, un pēc izstōdes šī materiāli globōjōs pi N. R.

Pēc tam pasateicūt N R. atbolstam 1915.—1916. g. Rēzeknes apkōrtnē nūtyka archaiologiski pētejumi un izrokumi, kas deve jaunus materiālus Latgolas senōtnei. Izrokumus izdarēja P. Rikovs.

Lai varātu vēl plašōk veicynōt senōtnes pēteišonas lītu, tad 1917. g. mons. N. R. vadeibā tyka nūdybynōta Rēzeknes vēsturiski-etnografiskō bīdreiba. Šōs b-bas uzdavumūs ītylpa Latgolas pēteišona vēsturiskā, archaiologiskā, antropologiski-etnografiskā, dobaszynōtniskivēsturiskā un geografiskā ziņā; vēsturisku materiālu vōkšona un publiska muzeja dybynōšona Rēzeknē.

Kaut gon b-bai sovs materiālu krōjums beja, tūmār tei sovu mērki sasnēgt napaspēja. Kars pōrtrauce b-bas darbeibu, izpūsteja materiālus, un namīri pīspīde N. R. aizceļōt nu Rēzeknes, kurā jys vasalu godu desmitu nanūgurstuši beja strōdōjis dēļ sovas tautas.

III daļa.

MONS. N. RANCĀNA ROKSTI.

(N. R. kai rakstņiks).

A. N. R. iznōkušōs grōmotas.

1. Rūkas grōmotas lauksaiminīkim.

N. Rancāna vēlēšonōs beja dūt drukōtu vōrdu tautai saprūtāmā volūdā, lai ar tō paleidzeibu zemņiki smaltūs zynōšonas sovas saimņiceibas paceļšonai. Šymā nūlyukā jys sōka raksteit grōmotas, izlītojūt dažaidus olūtus un ari tulkōja cyttautu ražōjumus. Izdūt grōmotas paleidzēja gon daži goreidznīki, gon ari baltīšu lauksaimņiku b-bas.

Tai ir izdūtas šaidas rūkas grōmotas:

1. «**Augļu dōrzs**» ar 43 biļdem, sar. bazn. N. Rancāns. Izdeve W. J. Bers 1910. godā Rīgā 64 loppuses bīza. C. W. Šocha augliu dorza īpašņiks Rīgā.
2. «**Sakņu dōrzs**» ar biļdem, saraksteja bazn. N. Rancāns. Izdeve «Latvišu lauksaimņiku ekonomiskō sabīdreiba» 1910. godā Rīgā (30 kap.) 120 loppuses bīza. Prikšvōrds saraksteits jau 1908. godā.
3. «**Bišu kūpšona**» sar. bazn. N. Rancāns pēc Dadana Butlerova, Potechina, Bertrana, Popova un cytu slovonu bitiniku grōmo-

tom ar 49 biļdem. Izdeve Viļakas dekans bazn. J. Jassas. Rēzeknē 1911. godā. Prikšvōrds saraksteits 1910. g. Grōmota 88 lōp. p. bīza.

4. «**Pļovas un jūs pōrlobōšona**» sar. bazn. N. Rancāns. Izdeve Latvišu lauksaimnīku ekonomiskō sabīdreiba. Grōmotā 28 lōp. ps. ar 21 biļdi. Reigā 1911. godā.
5. «**Lūpu kūpšona**» saraksteja un izdeve Latgolas lūpu kūpšonas un pīna saimesteibas instruktors A. Skroders. Tulkōja bkgs N. Rancans. Rokstūs spīde «Dorbs un Zineiba» Rēzeknē 1913. godā. Grōmota 171. lōp. ps. bīza.
6. «**Teirumu apstrōdōšona**» sar. b-kgs N. Rancāns, izdūta 1914. godā.

Lai gon pēc šūs grōmotu izdūšonas ir pagōjuši jau vairōk kai trejs godu desmiti, tad tūmār tūs atvītōšonai dialektā vēļ nav izgōjuši plašōki dorbi un jō izdūtōs grōmotas leidz šam nav zaudējušas savu nūzeimi. Šōs grōmotas ir vōrda pylnā nūzeimē īgōjušas tautā, tai ka pōrdūšonā seņ vairs nav atrūnamas.

2. Pamūdynōjumi tautai.

7. «**Kooperacija**» aba myusu krōjaizdavu kases, zemkūpeibas bīdreibas un draudzēs krami. Saraksteja un izdeve bazn. N. Rancāns. Rokstus spīde «Dorbs un Zineiba» Rēzeknē 1914. godā. Grōmateņā 28 loppuses, ilustreita.

8. «**Dzeršona latvīšu nalai**me», saraksteja bkgs N. Rancāns sv. Th. kand. Izdeve bazneickungi N. Rancāns, J.⁴Lapis un Z. Pipinius. Rēzeknē, 1910. g. 46. loppuses, illustreita.

Šos obas pādejās grōmateņas ir rokstu-reigas ar skaidrōjuma pajēmīnim. Tōs dūmō-tas vīnkōršai tautai, bet tūs temati ir dīzgon sausi un tautu moz interesējuši. Tūmār N. Rancāna humors un dzeivais, konkrētais stō-stejums ari te panōk daudz. Vīnā jys vēršās pret nalaimi, kū nas žaidu tērgōtōji, ūtrā — kaidu pūstu dūd tautai dzeršona — alkohols. Lai gon pyrmajai beja nūzeime pyrms godim 20 kooperācijas un krōjkasu plaukšonas laikā Latgolā, kad tōs vēl nabeja parōdejušas sovu slyktumu caur ļaunim vadeitōjim, tad tūmār ari pādejā laikā vēl dzeivi pastōv jō lozungs: tautīši sovs pi sova! — Ūtras grōmateņas vēr-teiba navar zust nikod, jo dzeršonas un dege-nerācijas pūsts vēl nav moznōjīs.

3. N. Rancāna losomas grōmotas.

a) Religiskas:

9. «**Kas nūtyka Ļurdā?**» Pīraksteja un iz-deve N. R. sv. Th. kan. Pīterburgā 1906 g. 229 loppuses. Šymā grōmotā apraksteiti breinumi, kas ir nūtykuši un kas nūteik Ļurdā, Francijā.
10. «**Genovefa**». Jauks stōsts nu sensenejim bruninīku laikim, pazeimōts dēļ mozu bār-nu un vyspōreigi dēļ īprīcynōšonas gū-

deigu un dīvabaileigu laužu. Pōrtulkōja nu vōcīšu volūdas un izdeve bazn. N. Rancāns. Grōmota satur daudz bijžu. 151 lpp. Pīterburgā 1907. g.

11. «**Sv. Škapleri un jūs atlaidas**», sar. N. Rancāns, izdūts Rēzeknē 1928. g. 118 lpp.

b) Laiceiga satura:

12. «**Ceļojums pa Latgolu**», sar. Krystops Brems, izdūta Rēzeknē 1924. godā. Šys ceļojums pa Latgolu ir feletonisku stōstēnu kūpōjums (pastōsti). Pēc stila un manuskripta ir pīrōdams, ka šys dorbs ir N. Rancāna. Tys beja tik populars, ka dreiži izaplateja pa vysu Latgolu.
13. «**Kungs Tvardovskis**». Senejūs laiku legenda, illustreita. Nu pūļu olūtīm atstōstējis bkgs N. Rancāns. Izdeve Latvijas katōļu jaunōtnes b-ba 1929. g. 44 lpp.

Pādejoim divejom losomom grōmotom religiskō puse ir mozōk izcalta un tōs vairōk vyspōreigas. Ceļojums pa Latgolu — rōda dažas Latgolas ainas. Nu nabogim leidz bogōtim ar visim jūs tykumim un natykumim. Prūtams Latgolā ir gryuši ceļōt nasateikūt žeidu, tōpēc sova tīsa ir arī par jīm.

Vysumā šei grōmota «Ceļojums pa Latgolu» satur daudz īpatneju Latgolas parōdeibu, kuras vyslobōk izjyutamas tad, kad šū grōmotu īryndojam storp citim «Azarzemes» tālōjumim.

Nu vysom šymā nūdalejumā minētom grōmotom popularōkō ir un palik «Genovefa».

Tōpēc dažus vōrdus par tū. Stōsts par Genovefu ir radīs pyrmajūs godu simtenūs pēc Kristus, vai agrajūs vyduslaikūs. Jō autors nav zynoms, un jū skaita pi nazynomim jaunlatinu autorim. Kai jauks ticeigu, moralisku jyutu pylns stōsts tys ir tulkōts jau seņ vysu kulturalu tautu volūdōs. Tai mons. N. Rancāns jū storp sovim pyrmajim dorbim ir tulkōjis latvišu volūdā, lai tautai tyktu dūta loba losoma grōmota.

4. Skūlas grōmotas.

Nūsadybynojūt Latvijas valstei, rodōs ari vajadzēiba pēc latvišu skūlas grōmotom. Seviški lels grōmotu tryukums beja Latgolas skūlom un nabeja ari kas jōs raksteitu. Tū radzādams, mons. N. Rancāns uzmūdynōja skūlōtōjus B. Spūli un c. un raksteja ari pats. Tai jys sastōdeja:

14. «Latvijas vēsture» I daļa, bazn. N. Rancāns. Nu senejim laikim leidz 1184. godam, tys ir vōcīšu attīšonai uz myusu zemi. Rīgā, 1921. godā iznōkuse Gulbja grōmotu apgōdniceibā. 69 lopp. Prikšvōrds 1920. godā, Preiļūs, kur jys atzeimoj, ka bēglu laika dēļ grōmota nav pilneigi izstrōdōta. Grōmotā lela vēreiba pīgrīzta myusu seņču dzeivei un tautas tradicijom.
15. «Latvijas vēsture» II daļa, sarakstejis bkgs N. Rancāns aptver laiku nu 1184.—1924. g.; dūmōta V un VI pamātskūlas

klasei. Izdeve Latgolas katōļu kulturas centralō b-ba. «Dorbs un Zineiba» Daugavpilī 1924. g. 230 lopp.

Nu baltīšu sastōdeitom «**Latvijas vēsturem**» jei atsašķir ar tū, ka te lelōka vēreiba pīgrīzta katōļu ticeibai un Latgolai. Vīneigō grōmota, kur plašōkas ziņas par latgaļu dzeivi pēc 1860. goda, lai gon ari vysumā ir ļūti konseptīvas.

16. «**Liturgika**» vai R.-katōļu bazneicas ceremoniju izskaidrōšona. Izdeve «Dorbs un Zineiba» Rēzeknē, 1922. g. 94 lopp. sarakstejis bazn. N. Rancāns.
17. «**Ticeibas pamati**» (pilneigōks katechisms). Sarakst. bkgs N. Rancāns. Izdeve «Dorbs un Zineiba» Rēzeknē 1923. g. 170 lopp.
18. «**Lementars**» dēļ mozim bārnim, sar. N. Rancāns. Izdeve Valters un Rapa Rīgā 1923. godā. 58 lopp., ilustreits.

N. Rancāna saraksteitom skūlas grōmotom latgaļu dialektā ari leidz šam palīk rūkas grōmotu nūzeime.

Ar šū ir izsmalts pōrskots par N. Rancāna saraksteitom un nūdrukōtom grōmotom, bet vēl daudzas ir palykušas nanūdrukōtas un daži rūkroksti zuduši.

B. Mons. N. Rancāna grōmotas rūkrokstūs.

1. Skūlas grōmotas.

1. «**Vyspōreiga vēsture**» sarakst. bkgs N. Rancāns. V un VI pamatsk. klases kurss.

Cenzeita 1921. godā. Priekšvārds saraksteits Preiļūs. Grāmota 3 daļās. Rūkroksts aptver 626 lopp. Sōkūt nu kristeigim laikim leidz stōvūkļam pēc pasaules kara.

2. «**Bazneicas vēsture**» sarakstejis bkgs N. Rancāns. Rūkroksts nu 1920. goda. Nu sōkuma leidz myusu laikim. Šūs obeju vēsturu izdūšonai praseits nu kulturas fonda pabolsts. Lyugums ar prof. J. Kauļiņa atzeimi, kas vėl tagad globojās pi rūkrokstim, nūsyuteits Latgolas komisi-jai pi K. F., bet lyugums nūraideits.
3. «**Latvijas geogrāfija**» 1923. g. sarakst. bk. N. Rancāns. I daļa dzimtines mōceiba III klasei 58 lopp. II daļa vyspōreigas ziņas par floru, faunu, klimatu un cylvāku rasom leidz 227 lopp. II daļa «Latvijas geogrāfija» IV klasei — leidz 475 lopp. raksteits slejōs. Grāmota ar zeimējumim. Jōpīzeimōj, ka N. Rancāns beja lobs zēimēitōjs un tōpēc pats varēja pēc patykas grāmotas illustreit.
4. «**Eisa bazneicas vēsture**». Saeisynōjums nu lelōkōs.

2. Dažaidas grāmotas rūkrokstūs.

1. «**Jaunais Testaments**». Sv. Lukasa un Jōņa evangeliji, tulkōjis N. Rancāns, 1923. g. Tulkōjumam klōt dažī komentari. Tūmār goreigō cenzura grāmotu nav atļōvuse izdūt šaidu īmesļu dēļ:

- 1) tryukst bazneicas tāvu komentaru,
- 2) vītom atsatōlynōjis nu «Vulgatas» un
- 3) vajagūt lelōku vēreibu latvišu volūdai.
2. «**Apologija**» mōceiba par ticeibas aizstōšonu. Saraksteita 1924. g. Nalela grōmota.
3. Kristeigais žaidu Talmudā, aba rabinu mōceibu paslāpumi par kristeigim. Izstrōdōja J. Pranaitis, kat. gor. akad. hebr. vol. prof.; tulkōjis Nažeids. N. Rancāna rūkroksts. II daļā 34 loppuses. I daļa zuduse. Rūkroksts nu jaunōkim laikim ar poša lobōjumim atteiceibā uz latvišu vol.
4. Lokalizeita luga, bez nūsaukuma. Laikam R. Blaumaņa «Nu soldonōs buteles».
5. «Dzimtines olūts» losomō grōmota I daļa.
6. «Mežs šņōc» stōsts nu kungu laikim. 33 lp.
7. «Baileiga nakts» Moskovīšu legenda 80 lp. Obas pādejōs tulkōjumi nu Korolenko.
8. «Pōsaceņas» 1) Palnu ruškeite, 2) Bremenes muzykanti, 3) Ēršku rūzeite. 18 lp.
9. «Biļdes nu seneju zemņiku dzeives» 70 lp. tulkōjis N. Rancāns nu Antonieviča.
10. «Ivanovs Pauls», fantastiska, komiska opera lokalizeita dēļ bārnim.

Bez šom atseviškom grōmotom, pi jō rodim vēl globojās daži uzmatumi runom un referatim. Dūmu un atzynumu bogōts uzmatums ir «**Kōdēļ neikuļoj myusu drukas lītas**» *) apm. 1932. g.). Apskateiti rokstureigi īmesli.

Tik daudz ir uzaglobōjušu rūkrokstu, bet vēl ir daļa rūkrokstu, kam zynomi tikai nūsau-

*) Sk. B. Spūļa rokstu „Jaunais Vārds” 1935. g. № 39.

kumi, bet par jīm pošim zynoms, ka nav atvasti nu Pīterpiļs un jōuzskota par zudušim.

3. Zuduši N. Rancāna rūkroksti.

Pi grōmotas «Augļu dōrzs» uzrōdeitas kai gatavojamas šaidas grōmotas, kas nav ni izgōjušas, ni atrūnamas rūkrokstūs.

1. «**300 godu atpakaļ**». Stōsts par Latgaliņas (Vitebskas latvīšu zemes) pagōtni nu XVII godu symta.
2. «**Aizišona uz Sibiriju**» stōsti par Sibirijas dzeivōtōjim un par myusu zemes aizgōjējim.
3. «**Tanenbergas rūze**». Jauks stōsts nu senejim Vōczemes bruninīku laikim. Pi «Latvijas vēsture I daļa» atzeimōts, ka paradzāta izišona.
4. «**Psalmu grōmota**», un sagatavōtas
5. «**100 latg. pōsoku**».
6. «**Spūks**» — ludzeņa zuduse. Ir zynoms, ka ar šaidu nūsaukumu ludzeņu N. R. sagatavōjis Rēzeknes bazneicas skūlas bārnu izrōdei.

Pōrskots par grōmotom rōda, ka N. Rancāns gribējis atvītōt literaturas tryukumu vysōs nūzarēs. Na tik daudz jam te ir paleidzējis talants, kai lelō gryba un pīnōkuma sajyuta. Izdūšonai apstōkli beja gryuti, bet jys tūmār raksteja. Jō naatbaideja ari tys, ka tikai puse nu jō grōmotom dabōja izīt pasaulē. Jys tūmār raksteja un pacēle latgaļu grōmotu skaitu.

Apbreinojama dorba gryba un pacīteiba. Dorbs draudzēs, skūlōs, dažaidōs organizacijōs un pasōkumūs praseja daudz laika un enerģijas, bet jys tūmār atrōda laiku saraksteit tik daudz grōmotu (ap 40, kas ir zynoms, bet tys vēl drūši nav vyss, kas zynoms!), kad reizē jō durovas beja vaļā visim padūma un paleiga lyudzējim!

Jys beja malnō dorba rausējs. Tōdēļ mes navaram nu jō grōmotom praseit lelus stila smolkumus un volūdas dailumu, kō ari patīseibā natryukst. Jā, volūda jam ir vacmūdeīga, tautas volūda it seviški stōstūs (par kū vēļōk), bet tei ir vīnkōrša un skaidra. Un pēc jō dūmom golvonais ir bejis dūt saturu. Tōpēc jys tikai raksteja. Lelim lobōjumim nabeja laika. Lai varātu drukōt, dažus rūkrokstus pōrraksteja jō tyvinīki un skūlāni. Par volūdas vaicōjumu jys ir bīži sacejis: gon tauta saprass munu prostū volūdu, bet literati vēl poši navā skaidreibā, kai vajaga raksteit. Un patīši caur šū «prostū» volūdu ir dūts lels pakolpōjums. Tauta jō rokstus ir miļōjuse, un rokstu nūlyuks ir atsataisnōjis bogōteigi.

C. Grōmotu izdūšona un izplateišona.

1. Grōmotu izdūšona.

Kai nu pōrskota radzams, tad grōmotas jys ir izdevis gon pats, gon paleidzējuši go-reidznīki, gon dažas organizācijas un istōdes.

Vyss jō grōmotu vairums ir iznōcis Rēzeknē.

Bet te apstōkli beja taidi, ka dreiz vjadzēja atsadūrt pret teiri techniskim škēršlim. Nabeja kōrteigu drukōtovu. (Pastōvēja gon tad Rēzeknē žaidu Golandska un vēl kaida tipografija, bet lelōkas grōmotas navarēja drukōt).

Pyrmōs gryuteibas rodōs ar «Lūpu kūpšonas» drukōšonu. Salikt tik lelu grōmotu pastōvušōs tipografijōs tryuka burtu, bez tam burtliči tur beja tiķai žaidi, kas ari nabeja izdeveigi. Tad, lai atvīglōtu latvīšu grōmotu izdūšonu un drukōtō vōrda izplateišonu Latgolā, mons. N. Rancāns sōka organizeit latvīšu tipografijas dybynōšonu. Tyvōkais paleigs te beja vacais burtlicis, sabr. darbinīks, Ed. Kozlovskis, un citi. Tai 1912. godā teik nūdybynōta **tipografija «Dorbs un Zineiba»** un ipērktas mašinas.

Bet ari te latvīšu burtliču tryukuma dēļ vairōkus godus strōdōja žaidi. Tikai kaidi pōrs latvīši storp tim. Latvīši šū omotu naprota un jūs vajadzēja mōceit. Tōpēc mons. N. Rancānam rodōs dūma nūdybynōt skūlu šō omota mōceišonai. Tyka sastōdeits projekts un, pasateicūt N. Rancāna vōrdam, ari dūta atļōve dybynōšonai. Un tai 1916. godā 15. septembrī atvēre **burtliču skūlu**, kur tyka mōceits jauns, latgalim leidz šam napazeistams, omōts. Skūlā pījēme puikus un meitines beigušīs tautskūlu. Skūlu apgōdōja ar bēglu apgōdōšonas leidzeklim un jaunōtne varēja mōceitīs

pi vysi gotova. Skūlu pōrzynōja N. Rancāns. Vyspōrejūs priķšmatu mōceja skūl. V. Reinīk. bet praktyskū tipografijā Ed. Kozlovskis. Nu šōs skūlas izgōja daudz burtliču, kas dabōja vītas cytōs tipografijōs. Tad ari «Dorbs un Zineibā» sōka strōdēt tikai latvīši. Caur šū tipografiju gōja latgaļu avīzes («Dryva» un c.) un grōmotas.

2. Grōmotu izplateišona.

Mons. N. Rancāns naraksteja grōmotas peļņai, bet idejai. Jys saraksteja grōmotas un deve citim, lai izdūd, jo taidi beja, un vēl paleigā gōja tōs izplateit. Bet daudzas pats izdeve un pat izplateja.

Izplateišonas veids beja taidis: jys byudams par dekanu palyudze goreidznīkus, kas pi jō brauce, lai pajam kaidu paku grōmotu leidza un izdola sovā draudzē gon par moksū, gon bez moksas. Reti par tom samoksōja, un mōz kas jam nu tom nōce, bet golvonais jam beja, lai tauta laseitu. Ari pats jys kur tik brauce, un nōce sakarūs ar zemnīkim, vysur jēme leidza grōmotas un taipat daleja sovā draudzē. Jō vēlēšonōs beja paceļt laseitōju skaitu un nauda te navarēja byut par šķēršli.

Beja ari grōmotas, kas palyka popularas kai «Genovefa», tōs ari atsamoksōja, bet nivīna nadeve tik daudz, lai izpōrdūdūt vīnu, rostu leidzekļus nōkušōs izdūšonai.

D. N. R. literariski dorbi īsp. periodiskūs izdevumos.

Bez sovīm lelōkim dorbim atseviškōs grōmotōs mons. N. Rancāns tautai ir devis daudz seikōkus darbeņus caur presi — avīzem un kalendarim. Te es nadūmoju runōt par īvodrokstim vai tai saucamim dažaidim «artikelim», bet par tim rokstim, kū nūšķir literariskā daļā par stōstenim un pastōstim. Ari par tim rast pōrskotu ir gryuši, jo jys tikai lūti ratūs ir pasarakstejis ar sovīm inicialim, bet vairumu ar pseidonimim un pi tam dažaidim, un ari jō roksti bez kaidim parokstim. Tōpēc ari tī, kū es šite minēšu, nabyus visi, bet tikai kaida daļa nu jō dorbim, kas atrosti avīzē «Dryva» un «Latgolas zemņika kalendarūs».

1. „Dryvā“ sekūši:

1. «**Mikeļs Ols-Buca**» stōsteņš par dzārōju naveiksmem. Paraksteits ar pseidonimu «Rēzeknīts» 1909. g. Nr. 20.
2. «**Ragaņu bōba**» apraksteita būršonas un pyušļōšonas īraša. Lūti komiski tālōts. Paraksteits «Ragaņu dāds» 1909. g. Nr. 22.
3. «**Madaļa īt pi veira**» komiskōs puses pi preceibom. 1909. g. Nr. 25. Paraksteits «Bryute».

Par tū, ka šī stōstēni pīdar N. Rancāna spolvai līcynoņ stils, personu nūsaukumi, dažaidu pazeimu aproksti u. t. t.

2. „Latgolas zemnīka kalendarūs“ sekūši :

1. «**Laužu sadareiba**» (smīkla stōsteņš). Bryugons. Peisu solas Jōņs un jō izradzātō Pūrmaļu Madaleite. Komiski tālōjumi un komiskas vēstules. Tematā tenku pylnais preceibu laiks: tur runoj cioces, sābri, puiši, meitas, bur, paregoj un kas tik pasaulē nanūteik! Stōsteņam jō lelōka vērteiba, kad tys breivs nu politiskōs tendences. Pseud. «Spunde» 1921. g.
2. «**Vēstule nu eļnes**» stōsteņš pēc Dantes «Dīviškōs komedijas». Labi lokalizeits. Eļnē ir zemnīki, deputati (kam zemi sūlējis, bet nadevis), komunisti. Ceļōtōjam teik dūts pavadūņs. «Daīt pi manis taidš nalels šmurguleits valnāns». — «Smuti klīdz, bļauņ, rāc, zvīdz, gaudoj, švilpoj, krōc, mauroj, šņōc — šausmas vīņ jam.» Tad atjauteigi apraksteitas dažaidu pazeistamu nūtykumu aizkulises. Pseud. «Spunde», 1922. g.
3. «**Kai Mikelš komunists svōtūs brauce**», stōsts. Komunistu laiki vēļ naseņ beja pagōjuši, un jūs idejas vēļ beja mūdē, tōdēļ mons. N. R. humoram pateiceiga vīla. Stōsts sōkts ar īvodu un tad vasalas nebeļas nūtykumi sadaleiti pa dīnom. Izažel aproksti. Mikelš, jō svōts, dažaidas īrašas, tad ūtrais svōts žeids. «Žeids kai svōts naaizmērsa ari pats sevis: to īdūd jam svīsta mōrceņu, sīra, ūlu, saru, teļa

ōdeņu, zyrgam auzu u. t. t. 1923. g. Bez paroksta.

4. «**Mikejs par kyumu**». (Stōsts). «Zalta dūbes vīnsātā Jezupam Bogōtajam pīdzyma pyrmais dēleņš». Vacōkūs sajusma. Tautas dzīsmes, kyumu meklēšona, tad vōrdu. Izceļ dzeršonas slyktumu. 1924. g. Paraksteits «S.».
5. «**Mikeļa bēres**». Stōsts izejūt nu tō, kū redz un jyt myrušais, jo jam nīkas nav apslāpts. «Ēkur stōv pi cepla muna sīva un slauka ar kulaku osoras, bet pate dūmoj sovā prōtā: i labi, ka nūmyra, cik es izcīšu ar jū vōrgu, cik gryuts maņ beja dzeives krysts u. t. t.» Tad kaimiņu tykumi un natykumi: «Aīzīt pi vīna kaimiņa, pi ūtra, lyudz jūs paleigā (dūbi raust), bet visi atsasoka. Vīnam sōpūt mugora, šys navarūt lūceitīs, tam kaulūs nazkas laužūt, cytam naasūt vaļas, jōbrauc uz patmaļom» u. t. t.

Sanōk pi myrušō dzīdōt: «Daži grībēja dzīdōt par nakti, bet izzynōjuši, ka šmakovka nav vēļ gotova, vysaižōk atsavīnōdami izstaigōja pa mōjom».

Moderni saleidzynōjumi: streids par zemi: «Tu varēsi braukt par kolpu uz Kurzemi pi kaida socialdemokrata, kam piškērts muižas centrs».

Stōmači, kaušonōs un cytas slyktas īrašas. 1925. g. «S.».

6. «**Mikeļa rodi**» (krystdāls). Īvodā pamōceiba: «Tad jamūt itū vēreibā jyus dzym-

dynotōji, jo gribit, lai kurs nu jyusu bār-nim napalyktu par dzārōju, palaidni, sor-gojitēs poši nu dzeršonas».

Taidā veidā byuvāts stōstenš īsōkūt nu dzeršonas krystobōs u. t. t. «Nu dzārōja un natikļa uz pasaūļa paīt tikai skumes — a na prīca». Taidas beigas un ari golvonō stōsteņa dūma. 1926. g. Paraksteits bazn. N. R.

7. «**Mikeļa rodi**» (vadakla) taipat graizeiti natykumi. 1927. g.
8. «**Legenda par Mikeļa rodīm**». Ciocēite vōrguleite. Fantazija llokalizeita. Paraksteits «pēc Deulin S.». 1928. g.
9. «**Mikeļs bezdarbnīks**». Šys ir pādejaiss N. R. stōstenš, kas īspīsts «Latgolas zemnīka kalendarī». Tys ir jauks pastōsts par vacū Mikeļa roksturu un modernū profesiju «bezdarbnīks».

Vysumā N. R. stōstēni ir jimti nu realas dzeives un jī caur N. R. spolvu atspūguļoj dabēgu latgaļu zemnīka mōjeņu ar jō prīcom un bādom, ar jō veiksmem un naveiksmem, ar jō tykumim un natykumim.

Garajūs godūs sasateikūt ar tautu, N. R. Rancānam beja labi pazeistama vysa zemnīku dzeive, un tōpēc jam tik vīgli nōcēs rōdeit tū stōstēnūs.

Volūda vīnkōrša, pat tautyska. Labi reikōjis ar tautas dzīsmem un parunom, labi izcaltas personas. Jō roksturus maņ grybātūs saleidzynōt ar mōkslinīka karikaturista bīldem, kas zeimeitas ar nadaudz vilcīnim, pat tikkū

vēl apvylkta kontura, bet jau pazeistama persona. Taidi it sevišķi ir jō dzārōji bryugōni, bryutes, kyumi, svōti un citi.

Stōstam komismu dūd parunas, jauktas ar modernismim, saleidzynōjumi, tautiski izteicīni, kaidis aprauts teicīņs, vai otkon uzskaitēits par daudzi. Sevišķi pādejais icīneits pajēmīņs: pi lileišonōs, aprunōšonas, receptem, slimeibu pazeimem, olgas nūrunas u. t. t. Bet par vysu vairōk šūs pajēmīņus saisteja kūpā un radeja mōkslinīciski piļņeigu, plašai sabīdreibai baudamu vīlu jō lelōs humorista dōvonas.

Gon tī stōstēni, kas ir izkaiseiti pa kalendarim un «Dryvas» numurim, gon ari tī, kas ir sakūpōti vīnā krōjumā ar nūsaukumu «Ceļōjums pa Latgolū», ir lobōkō losomō vīla vīnkōršai tautai. Kai jaunōtnei ir vajadzeiga atteiceiga pīmārōta literatura, taipat ari plašōkai vīnkōršai tautai vajadzeiga pīmārōta losomō vīla. Īmōceit un pīradynōt tautu skaiteit grōmotas nav vīgls uzdavums. Vēl arvīnu ir daudzi ļaužu, kas naskaita ni avīžu, ni grōmotu. Un jo jī ari grybātu skaiteit, jī ōtri sastūp svešas nasaprūtamas lītas, un tai losomais materials jīm palīk nasaprūtams, nainte-resants un napateikams. Lyuk, pīsamārōt šaidim laseitōjīm — ir lelōkais literata uzdavums! Un N. R. tū ir spējis!

Sovīm dorbim jys izavēlēja eisumu, vīnkōršeibu, skaidreību. Šī eistī rokstureigī stōstējumi par tematīm, kas jīmti nu tautas dzeives, ļūti patyka tautai. Ar kaidu interesi, ar

kaidu napacīteibu gaideja kalendarus, kur beja atrūnami šī stōstēni! Šūs stōstēņus laseja vairōkas reizes, prīcōjōs un kotrreiz dzeivōja leidza stōstēņā apraksteitim varūnim. Taipat tys beja ari ar krōjumu «Ceļōjums pa Latgolū». Tik ļūti tys patyka tautai, ka eisā laikā prīcynōja aseitōjūs vysūs Latgolas nūvodūs. Taida beja N. R. stōstēņu¹³⁾ popularitate un pīvilceiba.

Rūdās vaicōjums: **kōdēļ šī N. R. stōstēni vai pastōsti tik ļūti patyka tautai? Kaida beja jūs vēртеiba?** Un te atbilde ir vīna.

Mons. N. Rancāna pastōstūs tauta redzēja sevi, redzēja sovas īrašas, redzēja sovu dzeivi, sovu eistū volūdu, redzēja sovas tautas dvēseli, un tys tautai patyka. Kaut ari vysur N. R. gribēja izpaust pamōceibas, tūmār šōs pamōceibas beja atteiceigi paslāptas storp tim nūtykumim, kuri atseviškā stōstēņā rysynōjōs. Tai ari vysas pamōceibas tyka uzjimas ar prīku. Šūs N. R. pastōstu vēртеiba ir lela. Lela ir navys tōdēļ, ka jī ir bejuši lobs laika kavēklis, bet gon tōdēļ, ka jī ir pīradynōjūši tautu skaiteit grōmotas, davuši tautai pamōceibas, un ka jymūs izapauž eisti latgaliskas īrašas ,tykumi, folklorā un volūda. Reizē jī

¹³⁾ Šī mozī stōstēni ir vasals jauns rakstnīceibas žanrs, kurs sev atsevišku nūsaukumu īgyva tikai vēļōkā laikā. Un šys nūsaukums ir **pastōsti**. Jī sovas vīnkōršeibas dēļ ir dūmōti plašōkom masom. Zeimeigi, ka ari šymā literaturas vērzīnī N. R. sōktais ceļš ir bejis taidš, kas vēļōk ir atzeits par ļūti svareigu un popularizejamu.

ari nūder par paraugu, kai vajaga raksteit, lai tauta laseitu, lai grōmotas kaudzēm nagulātu drukōtovōs, bet lai izītu tautā. Tai šī N. R. pastōsti reizē sagatavoja ceļu uz tautu — leidzonu dryvu nokušūs rakstnīku dorbim un reizē ari mōcēja un audzynōja pašus rakstnīkus atrast vīlu sovim dorbim nu tautas dzeives.

Nūslādzūt šū 3. daļu, kas ir vēļteita mons. N. R. rokstu apskotam, vēļ grybātu pīminēt un pastreipōt jō rokstu nūzeimi vysā vysumā. Jō grōmotas un roksti ir tikai pīmynāti, ir sastōdeits tūs katalogs, naizskaidrojūt atsevišku grōmotu saturu un nūzeimi. Tūs nūzeimi pīteikuši naizceļ ari vīnai ūtrai klōt pīvīnotōs pīzeimes. Grōmotu vyspuseīgums apgryutynoj roksturōt tūs nūzeimi un byutu vyslobōk, ka N. R. rokstus apskateitu atsevišku specialistu pōrstōvi. Tūmār ari nu vyspōreja pōrskota var sprīst, ka šūs rokstu nūzeime ir lela. N. R. mērkis beja kolpōt tautai, un roksti ir jō leidzekli, jō īrūcis. Jō grōmotas kolpōja tautai. Kur jys pats ar vōrdim naspēja dūt padūma, tur gōja jō roksti, kas apceļoja vysu Latgolu. Jō grōmotas kai meils cīmeņš, kai lobs padūmnīks gōja zemnīka sātā un mōcēja šū zemnīku kūpt sovu sātu, teirumus, padareit sovu saimesteibu skaistōku un īneseigōku, ceņstis pēc gaismas, izgleitōt jaunōtni un lobōt sovas īrašas. N. R. roksti audzynoja tautu, un tūs panōkumi līcynoj par tūs lelū kulturvēsturiskū nūzeimi.

IV. daļa.

MONS. N. RANCĀNA PERSONEIBA.

Pēc tam, kad golvonūs vilcīņūs asam apskatejuši mons. N. R. dzeivi un dorbus un kad storp svareigōkom kulturvēsturiskom parōdeibom asam redzējuši jō dorbu nūzeimi, tad vēl atlik, atsevišķus faktus kūpā savalkūt, roksturōt N. R. personeibu.

Mons. N. Rancāns ir bejis cylvāks, kas dzeivē ir spējis saredzēt vairōk, na kai saredz vydusmāra cylvāks, ir spējis pasaceļt pōri daudzim ikdīnišķim seikumim, ir spējis atsa-breivōt nu egoistiskim ceņtīnim un ryupem, lai varātu dzeivōt sovā plašōkā idealu pasaulē.

Ar cytaidōku skotu jys ir varējis vērtīs uz daudzjom tom parōdeibom, kas cytus uz-trauc un skumdyņoj, taipat ar cytaidōku skotu jys ir vērīs ari uz tom lītom, par kurom citi smejās. Bīži par pādejom jam vajadzēja nūskumt.

Nasaskotūt uz tū, ka jys daudzom lītom varēja pīt ar lelu optimismu, dzeives prīku un humoru, itkai atsarosdams kaidā cytā pasaulē, jys tūmār ir jutis leidz na tikai kotram citējam cylvākam, bet ari dzeivnīciņam un stōdeņam. Pat tūs cīsšonas ir spējis saredzēt un ceņtīs tōs atvīglōt! Stōsta, ka na reizi, apstaigōjūt sovus laukus, jys ir atnesis sutanā

kaidu mozu nūvōrgušu kačēiti, lyudzis sovai mōtei tū pabarōt un tad palaidis prūjom. Prūtams, līkās mozsvareigs gadejums, bet tūmār lelā mārā roksturoj jō sirsneibu un leidzjyuteibu, kas ir vajadzeiga na tikai pret cylvākim, bet ari pret vysu dzeivu radeibu.

Mons. N. R. beja daudz skaistu, cālu īpašēibu, kuras vyslobōk var izprast, kas jū pazyna personeigi, bet kuras ir gryuti roksturojūt izceļt un parōdeit taidas, kaidas jōs ir bejušas.

Vyspyrms atzeimejama jō lelō intelligence un simpatisks. «Vins baltīšu sabidrīks darbinīks atstōsta gadejumu, kod Rīgā, Nacionalas operas zālē, Latvijas kulturas un izgleiteibas darbinīku sanōksmē, kaidis ōrzemu žurnalists grīzīs pi jō ar vaicōjumu par mons. N. Rancānu: «Kas ir šei personeiba ar apbreinojami apgorōtu, inteligentu seju?» (J. Str. 1934. g.).

Jys beja goreidznīks. Bet jō personeiba izacēle pat Dīva kolpōjumūs. Jam tryuka daiļruneibas, ar kuru daudzējī mādz speidēt, bet jam beja kas cyts, kas saisteja un aizkustynōja tautu. «Jō mōceibas nu ambonas naspeidēja ar fanatisku ticeibas bailu īdvesšonu, bet beja vīnkōrša sadzeives mōceišona uz uzticeibas, tyvōku mīlesteibas un cāluma pamatim, kas aizkustynōja kai inteligenta, tai ari vīnkōrša klauseitōja dvēseli». Jys beja īciteigs pret cytaidi dūmōjušim un pret cytu konfesiju cylvākim. Storp jō cīmenim Pīterpilī biži asūt bejuši ari augstōki svešu religiju pōrstōvi. Va-

rātu spriest, ka leidza religijai jys ir cīnējis ētiku un estetiku.

Jys beja **skūlōtōjs un audzynōtōjs**. Kai **audzynōtōjs** jys stōdams augsti. Na tikai kotrs jō vōrds beja audzynojušs, bet golvonais jō dorbi, jō roksti, jō lelō cylvāku mīlesteiba, jō dvēseles pōrōkums, tōpēc ka jys, atsabreivō-

Mons. N Rancāns Rēzeknes vajsts skūlōtōju instituta audzēkņu vydā pi praktiskim dorbim dōrza 1931. g.

jis nu ikdīniškeibas strōdōja storp ikdīniškim cylvākim. Lai ari na kotrreiz jam pītyka parostōs skūlōtōja styngreibas, tad tūmār tū atvītōja lelō pedāgōgiskō sirsneiba un idealisms.

Mons. N. R. kai audzynōtōjs beja na tikai skūlu jaunōtnei, bet vysai tautai. Jys ceptēs

apgaismēt tautu, ceptēs audzynēt latgaļu **intelligenci**, centēs mūdbynēt jymā tautas **mīlesteibu**, **saticeibu**, **dorba mīlesteibu**, křitnumu un **uzuperēšonūs**. Mes redzejam, ka jys caur sovīm rokstim ceptēs zemņiku imōceit **mīlēt sovu sātu**, padareit tū dailōku un īneseigōku. Vysu kū jys mōcēja, jys mōcēja na tikai vōrdim, bet ari dorbim. Bīži jo bīži mes, byudami skūlāni, redzejam jū ar dorba reikim rūkōs strōdōjūt dōrzā. Gon sovōs draudzes vītōs, gon skūlōs, kur jys dorbōjōs, vysur jys ceptēs īreikōt dōrzus, izkūpt apkōrtņi, padareit šū vītu mōjeigu un meilu. Jō kai dorba mīlesteibas, dailuma un dzyntōs sātas mīlōšonas audzynōtōja ceļš ir bejis taids, kuram vēlōk lykumdūšona īrōdēja gūda vītu, dūdūt skūlom zemi un pīprosūt, lai skūla byutu par īrūsbynōtōju un pīkšzeimi apkōrtņei un lai tei lauku jaunōtņei mōceitu kūpt un izdailōt sovu sātu un mīlēt sovu skaistū dzimtni.

Tautas audzynōšonas dorbam N. R. ir pīgōjis ar lelu paidagoga optimismu, ar lelu mīlesteibu un, strōdōdams ar skudras čaklumu, ir spējis padareit milzu dorbu.

Kai **sabīdrisks darbinīks** jys ir darejis daudz un daudz jys ir padarejis byudams īcīteigs, pīteiceigs un pazemeigs. Jam tryuka lepneibas un karjeriskuma, jys nakōrōja spūžuma un pateiceibas. Jō dorbs nav bejis tikai vōrdi, kaidas skaļas frazes, bet pyrmā kōrtā jys beja praktiskūs atziņu nesējs un tad dzeives lobōtōjs un veidōtōjs. Bet jys tū ir darejis nabyudams ni kaidis partiju **politikis**, kas ari na rei-

zi jam deve īspēju panōkt tū, kas nabeja īspējams citim.

Jys beja **patriots**, jam dōrga beja dzimtine, sova tauta un volūda. Byudams praktisks lingvists (bet na gramatikis), jys vīnmār gūdā turēja sovu volūdu un ryupējōs par tōs mōceišonu skūlōs. Jys nanūgurstūši un napōrtraukti ir mūdynōjis jaunōtni vōkt tautas tradicijas, kū krōja skūlu muzejūs Aglyunā un Rēzeknes skūlōtōju institūtā, un syuteja Baronam, «daiņas» izdūdūt, un vālōk folkloras krōtuvei. Bet jys nabeja arī šaurs patriots. Tū līcynoj jō runa Rīgas latvīšu b-bas zineibu komisijas vosoras sapulcē, tū līcynoj arī jō sadarbeiba ar daudzajim baltīšu darbinīkim. Tūreiz beja laiks, kad daudz vajadzēja sasadorbōt ar cyt-tautīšu darbinīkim, arī pret tīm jys beja īcīteigs, lai gon naaizmērsa reizē mūdynōt sovejūs.

Tai kaidā sovas avizes «Sākla» numurā jys roksta par Pīterpijs latgaļu bārnim kaidā skūlā. Uz vaicōjumu «kas tu eisi»? vīns sacējis: krīvs, ūtrs —pūls, trešs — lītovīts, bet catūrts — nazynut: kīnits vai turks. Laigon bejuši latvīši, bet vai nu nazynōjuši, vai kauenējušis ašazeit. Šū kaunu jys mudynōja at-mest.

Nivīnu dorbu jys nadarēja gūdkōreibas dēļ. Jys nasacente ni pēc gūda, ni augstim omotim. Kad jō skūlāni jau izauga un palyka par augstim veirim, jys pats palyka par tū po-šu, kas bejis un strōdōja sovu sōktū dorbu tautas dryvā.

Jō dorba milesteiba beja lela. Jys strōdōja caurom dīnom un naktim un varatu sa-
ceit beja dorba fanatikis. Bet jys sovu dorbu
navērtēja augši un napōrvērtēja. «**Pasateicu
par gūdu**», jys sovā jubilejā uz apsveikumu
atbildēja, «**kū jyus maņ parōdejot, bet tys
dorbs, kū jyus minējat, nav muns, bet vysas
tautas dorbs. Es dareju tikai sovu pīnōkumu.
Varbyut tyvu tys breidis, kad maņ byus jōaiz-
īt uz turīni, nu kurīnes cylvāks vairs naatsa-
griž — dreiz smilšu kaļneš segs munas acis
un maņ byus jōatstōj jyus un muns dorbs, kū
es tik ļūti mīļu. Bet vīnu lyudzu: sadorat mī-
ru, nasaplēsīt sovā storpā, kolpojīt pēc lobō-
kōs apziņas Dīvam un cylvākim, tad plauks
jyusu dzeive, byus mīrs un labklōjelba, zeļš un
plauks myusu tēvija**». (Latg. V. 1933. g. Nr. 35
un 1935. g. Nr. 50).

Un patīši, jo pōrejō intelligence tik lelā pī-
nōkuma apziņā, tik lelā īcīteibā un sadareibā
byutu spējuse strōdēt, tad myusu intelligence,
literatura un saimnīciskō atteisteiba byutu gō-
juse nasaleidzinojami vairōk uz priekšu.

Un beidzūt vēl jōmiņ daži vōrdi par jō
golvonū īpašeibu — **altruismu**. Jō lelō mile-
steiba uz citim cylvākim, jam ļōve atsasvaby-
nōt nu kotra egoisma un vysom personeigom
ryupem. «Jys vysu sovu spāku, dzeivi, laiku
un leidzekļus zīdōja tautai, pats naturādams
pat pīklōjeiga krakla uz mugoras, vīnmār at-
roda īspēju paleidzēt citim. Pi tam vīnmār
dzeives prīceigs, laipns un ar laipnu smaidu
uz lyupom. Jō labsirdeiba un izpaleidzeiba

beja plaši pazeistama. Daudzī tū izmontēja krōpšonai un personeigim nūlyukim, bet tys jō nanūbaideja. Vēl ar lelōku mīlesteibu jys turpynōja sovus žālsirdeibas dorbus. Sovu ikšejū dvēseles ceīpu, kuru vajadzēja jam pīdzeivōt uz kotra sūļa, jys nikod naizrōdeja uz ōru, nikod ni par vīnu nasasyudzēja, bet visim nōce pretim ar sovu naizsmelāmū laipneibu. Jys vysā piļneibā izvede sovā dzeivē Kristus mōceibu, ka nav lelōkas mīlesteibas, kai zīdōt sovu dzeivi par sovīm draugim. Un visi ļaudis bēz škiru, tauteibas un religijas izšķireibas beja jō draugi, jys vysus mīļōja». (M.).

Un šymā mīlesteibā jys sādaga, lai dūtu gaismu citim!

* *
*

Ivārojūt mons. N. R. lelūs nūpalnus tautas un tēvijas lobā, lai vīnmār dzeivu paturātu jō pīmiņu, L. u. stud. vīneiba «Dzimtene» 1938. g. 27. nov. ir nūvītōjuse pīmiņas plōksni Rēzeknē pi Rēzeknes vaļsts skūlōtōju instituta ar sekūšu irokstu: «Šū skūlu vadeidams (1929.—1933.), aizvēre acis uz myužu dyžais tautas mūdynōtōjs un latgaļu inteligences audzynōtōjs mons. Nikodems Rancāns.»

DORBĀ IZLĪTĪTŪS MATERIALU SAROKSTS.

A. DOKUMENTI.

1. Формулярный список о службе Н. Раница, Izdūts nu Mohilevas archieparcha 1926. g. 14. I. Nr. 89. Glob. Izgleit. min.
2. Aplīceiba par goreigās akadēmijas beigšonu. Globojās Izgleit. min.
3. N. R. dzimšonas aplīceiba. Globojās pi jō brōļa meitom.
4. Reikōjums (prikaz) 265 par burtliču skūlas atvēršonu. Globojās pi Ed. Kozlovska Rēzeknē.

B. LITERATURA.

a) grōmotas:

1. Bazn. N. Rancāns «Latvijas vēsture» II d. Rēzeknē.
2. Alfr. Spāriņa «Nikodems Rancāns» apcerējums dzejōs.
3. Aglyunas gimn. 7 godu darbības pōrskots.
4. «Jauneibas dūmas» izdeve Rēzeknes Tērdznīc. izgl. b-ba 1914. godā.
5. «Rīgas latviešu b-bas gada pārskats» Nr. 43 par 1911. gadu.
6. «Latgolas zemnīka kalendars» 1934. g.
7. «Jaunōs Straumes kalendars» 1934. g.
8. П. Рыковъ, Древности Латгаліи, Рēzeknē 1917. g.

b) žurnali: ¹⁴⁾

1. «Zemkopis» 1907./8. goda gōjumā «Ziņas no Latgales».
2. «Zīdūnis» 1925. g. Nr. 1—2 un 1933. g. Nr. 2 (7—8); 1936. g. Nr. 1.
3. «Sauleite» 1933. g. Nr. 8.
4. «Latgolas Škola» 1933. g. Nr. 4 (62); 1937. g. Nr. 2 (82) prof. B. Brežgo «Muzeji un kolekcijas Latgolā».

c) avīzes:

1. «Auseklis» 1906. g. Nr. 1—23.
2. «Gaisma» 1906. g. Nr. 6, 9 un 15.
3. «Sākla» 1906. g. Nr. 1—7.
4. «Dryva» 1908. g. Nr. 2; 1909. g. Nr. Nr. 12, 13, 14, 17, 20, 22, 24, 25 un 31; 1910. g. Nr. Nr. 49, 50, 52, 53, 54, 55, 60, 63, 68; 1911. g. Nr. Nr. 73, 76, 85, 88, 102; 1912. g. Nr. Nr. 108, 105, 117, 121 un 128; 1914. g. Nr. 193 un 194.
5. «Latvija» 1911. g. Nr. Nr. 140 un 141; 1912. g. Nr. 147.
6. «Dzimtenes Vēstnesis» 1911. g. Nr. 273 un 1912. g. Nr. 141.
7. «Baltijas Vēstnesis» 1901. g. Nr. 133 un 134.

¹⁴⁾ Lai materialu sarokstu napađareitu pōrōk garu, tad bibliografijā atzeimeju tikai žurnala vai avīzes nūsaukumu un numuri, kaut gon vēl byutu vajadzeigs arī atseviškūs rakstepu nūsaukums. Dūmoju, ka iintereseitais laseitōjs ōtri vīn pēc dūtō numura atrass vajadzeigū ziņu.

8. «Jaunō Straume» 1933. g. Nr. 23.
9. «Jaunākās Ziņas» 1933. g. Nr. 166.
10. «Jaunais Vārds» 1933. g. Nr. Nr. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16, 17; 1935. g. Nr. 39, 46.
11. «Latgolas Vārds» 1933. g. Nr. 30 un 35; 1935. g. Nr. 50; 48.
12. «Zemes bolss» 1934. g. Nr. 17.

c) **Intervijas vai vēstules**, kas izlītotas šymā dorbā, ir nu sekūšom personom:

1. V. E. J. Rancāns.
 2. Dr. J. Miglinīks (†).
 3. Dr. A. Broks.
 4. Dir. B. Spūls.
 5. Inž. Fr. Kempš.
 6. Bkgs P. Smelēters.
 7. Bkgs J. Jassas.
 8. Skūlōt. M. Rancāns.
 9. Prov. V. Treikaļs.
 10. Agr. J. Čeksters.
 11. Sab. d. Ed. Kozlovskis.
 12. Not. V. Dukaļskis.
-

SATURS.

	Lpp.
Īvods	5
I daļa. Laikmeta roksturējums un N. R. dzeive. 7—27	
1. Laikmeta roksturējums	7
2. Mons. N. R. dzeives gājums un eiss chronologisks darbeibas pōrskots	13
II daļa. N. R. kulturali sabīdriskō darbeiba 28—60	
A. Pīterpilī (28—43 lp.).	
1. Latgali un Pīterpiļs	28
2. N. R. internats Pīterpilī	31
3. N. R. un «Pīterp. latv. muzyk. b-ba»	35
4. N. R. avīze «Sākla»	41
B. Rēzeknē (43—60 lp.).	
1. Rēzeknes tērdzeibas skūla un N. R.	43
2. Rēzeknes bazneicas skūla	52
3. Saīmīciska rokstura b-bas un N. R.	55
4. Greiškānu zemkūp. skūlas nūdybynōšona	57
5. Rēzeknes vēsturiski-etnogr. b-ba un N. R.	59
III daļa. N. R. roksti 61—79	
A. N. R. iznōkušōs grōmotas:	
1. Rūkas grōmotas lauksaīmīnīkim	61
2. Pamūdynōjumi tautai	62
3. N. R. losamōs grōmotas	63
4. Skūlas grōmotas	65
B. N. R. grōmotas rūkrostūs:	
1. Skūlas grōmotas	66
2. Dažaidas grōmotas rūk.	68
3. Zudušī N. R. rūkrosti	69
C. Grōmotu izdūšona un izplateišona	70
D. N. R. literariskī dorbi isp. periodiskūs izdav.	73
IV daļa. N. R. personeiba 80—86	
Dorbā izlītētūs materialu saroksts	87

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308037457

